

Södertörns högskola | Institutionen för genus, kultur och historia
Kandidatuppsats 15 hp | Litteraturvetenskap | höstterminen 2010

Pappan, mamman och fyren

– Manligt och kvinnligt i Tove Janssons Pappan
och havet och Muminpappans memoarer

Av: Sanne Sebastian Nilsson Lindberg
Handledare: Claudia Lindén

Abstract

Tove Jansson was born in 1914 and died in 2001. She was a Finnish, though Swedish-speaking, novelist and painter. She wrote many books of which the Moomin books were the most popular. She wrote in total eight Moomin books (picture books not counted) of which some were rewritten one or more times. The first Moomin book appeared in 1945 and the last as late as 1970. Two Moomin books, *Moominpappa at Sea* and *The Memoirs of Moominpappa*, deals especially with the father in the Moomin family which is the character I have been most interested in. Several other studies have been done of the Moomin books, but none of them have had the dad and the gender relations between him and the mum as its focus. No earlier study has looked at the Moominpappa with masculinity studies as a tool for analysis.

The main aim of this study was to find out how masculinity, unmanliness, femininity and gender relations are staged and problematized in two books by Tove Jansson: *Moominpappa at Sea* and *The Memoirs of Moominpappa*. I have also studied the construction of gender differences between the Moominpappa and the Moominmamma. The books have been read and then analyzed with psychoanalysis and masculinity studies as the main analyzing tools. The psychoanalysis has in parts been feministic.

The result is that *Moominpappa at Sea* tells about a masculinity that is not working and about gender relations that has to be rebuilt in order to give the Moominpappa a sense of masculinity. The Moominmamma is oppressed and mostly fits herself into that gender relation, but she also makes her own world by painting the walls of the lighthouse tower and even manages to escape into her painting. The growing Moomintroll tries to find his own ways by moving away from the family and starts coming close to the frozen Groke which makes her dance and melt. In my analysis she is an abjected version of the Moominmamma and The Lighthouse Keeper as an abjected version of the Moominpappa.

Keywords: Tove Jansson, Moomin, Moominpappa, Moominmamma, Masculinity, Gender, Psychoanalysis

Innehållsförteckning

Inledning	4
Metod och syfte	4
Tove Jansson och Muminböckerna	6
Maskulinitetsforskningen i sammandrag	7
Tidigare forskning om muminböckerna	9
Muminpappan och maskuliniteten	10
Pappan och hattifnattarna	10
Den onödiga pappan	12
Pappan gör sig nödvändig	14
Att erövra fyren	16
Kris i papparollen	19
På djupet av pappan och havet	21
Pappans bravader	23
Familjens roll i boken	25
Muminmamman och feminiteten	27
Muminmamman – Begränsad och undergiven	27
Muminmamman - Att skapa sig en egen värld	30
Muminmamman i ljuset av psykoanalys och feminism	31
Mumin och makt – Foucault som samtalspartner	32
Mumintrollet växer upp	34
Mårran, Mamman, Mumintrollet och fiskaren	36
Fiskaren/Fyrvaktaren	38
Avslutande diskussion	39
Litteraturförteckning	41

Inledning

Muminböckerna har blivit mycket populära, såväl i Norden som i resten av Europa och i Japan, men de flesta som har tagit del av Mumin torde ha gjort det genom filmer (de tidiga med riktiga skådespelare, de senare i tecknad form), som kramdjur och som böcker skrivna av någon annan än Tove Jansson själv, det vill säga alla de Muminböcker som inte finns med i den egentliga sviten och varav många har tillkommit efter Janssons död. Nu senast kom *Kometjakten* som animerad film och muminmotiven är populära på alltifrån Arabias tekoppar till teburkar och annat utöver den mängd muminmaterial (sängkläder, kramdjur, stolar) som tillverkas för barn.

Muminvärlden har också parodierats, till exempel i radioshowen ”Om Charles Bukowski hade skrivit det osynliga barnet”¹ där det osynliga barnet visar sig vara en hallucination av den påtända Too-ticki och där hela Muminfamiljen super lika vilt som om de varit karaktärer hos just Bukowski – men man behöver inte ta till pastischer för att hitta vuxenmaterial i muminböckerna, vilket visas av den stora mängden psykoanalytiska tolkningar av muminvärlden och dess gestalter.

Kort sagt upphör inte Janssons figurer att tilltala läsare, filmtittare och konsumenter, i såväl vuxen ålder som barnålder. För att ta några exempel ur min egen omgivning känner jag en kvinna i medelåldern som har bestämt sig för att ha Lilla My som symbol i sin dödsannons och en ung man som identifierar sig med Snusmumriken och har flera kramdjur föreställande Snusmumriken varav ett han alltid bär med sig, fastsatt på sin väska.

För mig är muminböckerna en litterär guldgruva och jag har läst alla muminböckerna med olika grad av behållning, men *Pappan och havet* är om inte den bästa så åtminstone en de mest intressanta muminböckerna där genusrelationer verkligen blir synliga och möjliga att analysera genom att pappan, mamman och deras ömsesidiga relation står i fokus för berättandet. Mumintrollet är förstås också en viktig karaktär i boken och kommer att analyseras, men pappan och mamman är de centrala karaktärerna i min analys.

Metod och syfte

Muminböckerna klassas oftast som barnlitteratur men läses i hög grad av vuxna. Enligt barnlitteraturforskarna Maria Andersson och Elina Druker speglar barnlitteratur ”på olika sätt vuxnas bild av vad barndomen innebär”, ”en arena där begrepp som barn och barndom definieras, omförhandlas och ifrågasätts”, något som sker i ständig ”dialog med uppfattningar om bland annat kön [...] men också

---

¹ Järlestad, Lars (författare) & Blix, Erik (framförare). (1989). *Om Charles Bukowski hade skrivit det osynliga barnet*. Radioshow i Riskradion, P3.

i förhållande till en litterär tradition”.² En amerikansk professor i engelska, Nancy Huse, påpekar att ”Tove Jansson's later Moomin books, Moominpappa at Sea (1965) and Moominvalley in November (1970) mark her transition into writing for adults”³ och jag håller med om detta. Jag studerar *Pappan och havet* samt *Muminpappans memoarer* som utan hänsyn till att målgruppen är barn.

Litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström kallar Mumindalen för ”Utopin om det fredliga samhället där de goda moderliga värderingarna råder” men menar att denna utopi ”bygger på den maskulina civilisationens bankrutt”⁴ där kriget och ”förintelsestrategierna skrivs om till livshotande naturkatastrofer”, t.ex. kometen, översvämningar och vulkanutbrott. Hela muminvärlden ser hon som ”en trygg idyll som täcker över en skräckfylld avgrund, som dock alltid spricker upp igen”. Dock: ”författarskapet stannar inte i drömmen om den lyckliga familjen. I de sista vuxenböckerna [...] dekonstrueras denna mytbild”.⁵ Det är denna dekonstruktion jag var på jakt efter när jag började analysera *Pappan och havet*. Jag intresserade mig just för pappan och hur han i inledningen till *Pappan och havet* är så berövad sin traditionella manlighet att han måste försöka återskapa den genom att föra sin familj bort från Mumindalens utopi till en kal och främmande ö. Dock är detta främst berättelsen om en familj och pappans roll i denna konstellation är inte främst individuell utan i allra högsta grad relationell.

Maria Nikolajeva menar att begreppet huvudperson är relativt och säger ”*Pappan och havet* har lästs med både pappan, mamman och Muminrollet som huvudperson”.⁶ På ett annat ställe i samma bok skriver hon ”Titeln *Pappan och havet* mer eller mindre tvingar oss att läsa boken med pappan som huvudperson, medan det är mycket mer komplicerat än så”.⁷ Det är onekligen så att påståendet ”Pappan och havet” säger ganska lite om de komplexa relationerna i denna familjebaserade bok. Inte desto mindre skulle jag vilja hävda att Muminpappan är en alltför lite omskriven person och därför vill jag fokusera främst på honom, genom *Pappan och havet* såväl som *Muminpappans memoarer*. Dock är det, som Nikolajeva påpekar, en mera komplicerad huvudpersons-situation som möter läsaren av *Pappan och havet*, varför jag fann det omöjligt att inte skriva om även övriga karaktärer.

Jag har dock maskulinitetskonstruktion som huvudpunkten i min analys och kommer att väva samman mina analysresultat utifrån närläsning av *Pappan och havet*, men även *Muminpappans*

---

² Andersson, Maria & Druker, Elina. (2008). ”Inledning”. I Andersson, M. & Druker, (Red.). *Barnlitteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur, sid. 7.

³ Huse, Nancy. (1988). ”The Blank Mirror of Death: Protest as Self-Creation in Contemporary Fantasy”. I *The Lion and the Unicorn*. Volume 12, Number 1, sid. 32f.

⁴ Witt-Brattström, Ebba. (1996). ”Motståndets utopi. Om Tove Jansson”. I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria III*. Höganäs: Bra böcker, sid. 468.

⁵ Ibid., sid. 466f.

⁶ Nikolajeva, Maria. (1998/2009). *Barnbokens byggklossar*. (3 uppl.). Lund: Studentlitteratur, sid. 95.

⁷ Ibid., sid. 243.

memoarer, med teorier inom maskulinitetsforskningen. Analysen utgår alltså från genus, men bygger till viss del på psykoanalys, i likhet med tidigare muminforskning. Som muminforskaren Agneta Rehal har visat var Tove Jansson medveten om en stor del av den psykoanalytiska terminologin.⁸ Då Jansson därmed skrivit muminböckerna med psykoanalys som en möjlig intertext finner jag det berättigat att applicera psykoanalytiska tankesätt på hennes böcker. Jag har dock vinnlagt mig om att i möjligaste mån använda feministiska vinklingar av de psykoanalytiska teorierna.

Min frågeställning formulerar jag som följer: a) Hur iscensätts och problematiseras manlighet, omanlighet, kvinnlighet och genusrelationer i *Pappan och havet* samt *Muminpappans memoarer*, b) hur konstrueras könsskillnader mellan Muminpappan och Muminmamman och c) hur kan detta tolkas utifrån maskulinitetsforskning och psykoanalytiska analysredskap?

Tove Jansson och Muminböckerna

Tove Jansson föddes 1914 och dog 2001. Hon är mest känd för sina böcker om Muminrollet men har även skrivit romaner, pjäser och novellsamlingar för vuxna. Jansson var inte bara författare utan också skämttecknare, illustratör och bildkonstnär. Hon illustrerade själv Muminböckerna. Hon är flerfaldig prisbelönt och hennes böcker har översatts till 35 språk. Tove Jansson var finlandssvensk, hon levde och verkade alltså i Finland men skrev på svenska som var hennes modersmål.⁹ Enligt Rehal arbetade hon med muminböckerna i 25 år.¹⁰

Nedan följer en sammanställning av muminböckerna, baserad på fakta från Agneta Rehals avhandling. Sammanställningen tar även upp de revisioner som Jansson har gjort. Inom parentes efter titeln följer den förkortning jag använder mig av i de fall jag citerar ur böckerna i löpande text. Jag har i samtliga fall citerat ur den senaste revisionen av respektive bok. Bilderböckerna är inte medtagna.

- 1945/1991 – *Småtrollen och den stora översvämningen*
- 1946/1956/1968 – *Kometjakten/Muminrollet på kometjakt/Kometen kommer*
- 1948/1956/1968 – *Trollkarlens hatt*
- 1950/1956/1968 - *Muminpappans bravader. Berättade av Honom Själ/Muminpappans bravader. Berättade av Honom Själ. Nedtecknade av Tove Jansson/Muminpappans memoarer* (Mm)

---

⁸ Rehal, Agneta. (2006). *Den lömska barnboksförfattaren. Tove Jansson och Muminverkets metamorfoser*. Göteborg: Makadam, sid. 75f.

⁹ Nationalencyklopedin, uppslagsord "Tove Jansson", hämtat 2010-11-05, <http://eshproxy.esh.se:2085/lang/tove-jansson>

- 1954/1969 – *Farlig midsommar* (Fm)
- 1957 – *Trollvinter*
- 1962 – *Det osynliga barnet och andra berättelser* (Dob)
- 1965 – *Pappan och havet* (Poh)
- 1970 – *Sent i november* (Sin)

Maskulinitetsforskningen i sammandrag

Tomas Berglund (2003) framhåller i sin historiska genomgång av det som förut kallades mansforskning att samtidigt som man alltid kan ”tala om män som makthavare, utifrån den rådande genusordningen” så överensstämmer detta sällan med individnivån där både män och kvinnor upplever sig som maktlösa gentemot ”andra män, myndigheter, ja till och med gentemot medlemmar i sin egen familj”; det finns helt enkelt en ”diskrepans mellan föreställning om makt kopplad till män och manlighet och en subjektivt upplevt maktlöshet”.¹¹

Torbjörn Forslid skriver i sin litteraturgenomgång *Varför män?* att ”föreställningen om mannen som automatiskt delaktig i en överordnad patriarkal maktelit behöver nyanseras”.¹² Forslid hänvisar till den amerikanske mansforskaren Michael Kimmel som menar att ”manlighet mindre styrs av vilja till makt än av rädsla för att bli dominerad och kontrollerad *av andra*”.¹³ Vidare skriver Forslid om hur ”essentialister betonar mannens inneboende, ärftliga egenskaper, konstruktivister ser manlighet som främst en social och kulturell konstruktion”, alltså något man måste kämpa för att uppnå. Eller med Clas Ekenstams (2006) sammanfattande ord: ”Kort sagt, mäns manlighet är i hög grad en kulturprodukt och varierar med de samhällsbetingelser som omger dem.”¹⁴

Berglund påpekar att maskulinitetsforskning har fått kritik från feministiskt håll för att se manlighet som något socialt istället för att ställa manlighet i samband med kvinnors roll i samhället. Berglund framhåller att det, precis som inom kvinnoforskning, finns essentialism och konstruktivism, vilket ju även Forslid framhållit. Forslid tillfogar dock: ”För att över huvud taget kunna skilja mellan kategorier som ’män’ och ’kvinnor’ krävs någon form av essentialism.”¹⁵ En sådan essentialism har varit

¹¹ Berglund, Tomas. (2003). ”Några teoretiska utvecklingslinjer inom historisk mansforskning”. I Welinder, Stig (Red.). *Män och manligheter från vikingar till Kalle Anka*. Stockholm: Almqvist Wiksell International, sid. 8.

¹² Forslid, Torbjörn. (2006). *Varför män? Om manlighet i litteraturen*. Stockholm: Carlssons, sid. 9.

¹³ *Ibid.*, sid. 15.

¹⁴ Ekenstam, Clas. (2006). ”Män, manlighet och omanlighet i historien.” I Lorentzen, Jørgen & Ekenstam, Clas. (Red.) *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1849-1940*. Hedemora: Gidlunds förlag, sid. 18.

¹⁵ Forslid, sid. 17.

nödvändig i denna uppsats – annars hade det inte gått att tala om manligt och kvinnligt, Muminmamman och Muminappan.

De klassiska essentialistiska synen på mannen kritiserades av Kimmel och den australiske sociologen Raewyn Connell. Kimmel visade enligt Berglund hur olika mansideal, bland annat den patriarkale fadern, betonades i det förindustriella samhället men att det kapitalistiska systemets framväxt gjorde försörjaren till idealet eftersom manlighet inte kunde frikopplas från ”välstånd, makt och status”.¹⁶ Också i fallet Muminpappan ser vi att försörjaransvaret, makten och statusen som familjens överhuvud är en mycket viktig aspekt av Muminpappans manlighetsupplevelse. Mosse skildrar mansbilder som något som växt fram hos olika grupper av män som definierat sig gentemot varandra. Manligheten är därmed en konstruktion. I likhet med Mosse ser Kimmel, enligt Berglund, manlighet som identitet beroende av att definiera och därmed utestänga de som inte duger. Manlighet definieras inte i förhållande till kvinnlighet utan i förhållande till olika sätt att vara man, alltså homosocialt. Detta är intressant; i Muminpappan finns nämligen få andra män att definiera sig i mot och det blir tydligt att manlighet här främst definieras gentemot kvinnlighet, alltså Muminmamman.

Thomas Johansson och Jari Kusomanen skriver i sin historiska genomgång ”Vad är mansforskning?” att ”ensidiga normativa föreställningar [...] präglade mycket av 1980-talets amerikanska forskning om kön och manlighet”, vilket forskaren Pleck reagerade på och ”såg som sin uppgift att formulera redskap för att formulera ett alternativt forskningsprogram [...] för att analysera hur män blir män, dvs. hur manlighet konstrueras”. De skriver att män i Connells forskning framstår ”antingen som bärare av makt, medlöpare eller underordnade och feminiserade” och menar att detta är ett problem inom mansforskningen; bristen på nyanser. Dock framhäver de hur Connell visat att ”det även inom den manliga hierarkin finns en över- och en underordning”. Kimmels forskning skildrar de som genomsvad av frågan om hur ”mäns makt påverkar dem själva och andra människor” och de beskriver den ideala mansforskningen som ”ett utforskande av hur just män både reproducerar och drabbas av ’den manliga dominansen’ [...] som ofta gått under benämningen patriarkat.” 1990-talets mansforskning ägnades enligt Johansson och Kusomanen åt att ”dissekera mäns makt”, nämligen: ”Hur formulerar och formerar män sina maktpositioner? Och hur påverkas enskilda män av att befinna sig i en överordnad position i relation till kvinnor?”¹⁷ De belyser hur mansrollen förändras samtidigt som de inte ”bortser från

---

¹⁶ Berglund, sid. 117.

¹⁷ Johanson, Thomas & Kusomanen, Jari. (2003). ”Vad är mansforskning?” I Johansson, Thomas & Kusomanen, Jari (Red.). *Manlighetens många ansikten – Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber, sid. 8ff.

maktperspektivet” utan konkluderar ”De normativa föreställningarna om vad som ses som manligt och inte är fortfarande relativt snäva till sin karaktär”.¹⁸

Clas Ekenstam konstaterar i sin genomgång av manlighet och omanlighet historiskt sett att ”1800-talsborgerlighetens mansideal [...] förknippas med karaktärsfasthet [...] självbehärskning, viljestyrka, handlingskraft, moralisk hållning och självdisciplin”.¹⁹ Ekenstam menar också att det är skillnad mellan ideal och faktiskt levnadssätt där män sällan nått upp till idealen. Ekenstams viktigaste poäng är dock att föreställningar om omanlighet har varit minst lika viktiga som idealen när det gäller att forma mäns liv. Det har skett ett spel mellan dessa föreställningar om manlighet och omanlighet där de negativa och positiva idealen har varit lika viktiga, om inte skräckexemplen till och med varit viktigare. Detta ser vi tydliga spår av hos Muminpappan – han vet precis lika väl hur han inte vill och inte ska vara som han vet vad han strävar efter.

Om fadersrollen ska jag säga mer senare, men redan här vill jag citera Torbjörn Forslid (2006) som skriver att mannen i ”det moderna samhället kom [...] att definieras i förhållande till sitt arbete” och när mannens uppgift blev arbetet fick mödrar överta föräldrarollen eftersom de inte ”omfattades av modernitetens frigörande projekt”. Forslid menar därför att för ”sönerna i dagens samhälle handlar det [...] inte om att göra uppror mot en sträng patriark och därigenom vinna självständighet. Snarare måste de eftersöka och bemöda sig förstå en undflyende fadersgestalt”.²⁰ Detta är fallet för Mumintrölet – Muminpappan är inte främst en patriark utan en frånvarande fader och fastän *Pappan och havet* låter honom (försöka) återerövra sin maskulinitet så har han svårt att vara en närvarande pappa. Här ligger själva kärnan i relationen mellan Muminpappan och Mumintrölet.

Tidigare forskning om muminböckerna

Boel Westin skrev 1988 en tidig genomgång av Muminböckerna, *Familjen i dalen*, som dock inte tar upp *Pappan och havet*, varför den inte är central i min analys. Däremot har jag haft viss hjälp av det som står om *Muminpappans memoarer* i *Familjen i dalen* samt av Westins biografi från 2007: *Tove Jansson – Ord, bild, liv*.

Agneta Rehal (2006) har disputerat på ämnet ”Muminverkets metamorfoser” och främst lyft fram revisionerna och den skillnad som föreligger mellan olika versioner av böckerna. *Pappan och havet* finns dock bara i en version. Rehal skriver ändå om *Pappan och havet* och jag har därför haft stor nytta av hennes verk.

---

¹⁸ Johanson & Kuosmanen, sid. 8ff.

¹⁹ Ekenstam, Clas. (2006). ”Män, manlighet och omanlighet i historien.” I Lorentzen, Jørgen & Ekenstam, Clas. (Red.) *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1849-1940*. Hedemora: Gidlunds förlag, sid. 16.

²⁰ Forslid, Torbjörn, sid. 54.

W. Glyn Jones har i sin bok *Vägen från Mumindalen* (1984) gått igenom böckerna på ett mindre akademiskt sätt, helt utan notapparat, men kommit fram till vissa intressanta resultat som jag har tagit med i uppsatsen.

Ebba Witt-Brattström har främst tolkat *Sent i november* i sin text ”Nummulitens hämnd” (ur *Ur könets mörker etc.*, 2003), men även gjort en översikt över Tove Janssons verk i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, bd III (1996). Jag har använt mig av allt som är relevant ur hennes artiklar.

Jenny Abrahamsson (1999) har i en C-uppsats analyserat bland annat *Pappan och havet* med fokus på drömmar och verklighetsflykt hos Tove Jansson. Även Abrahamssons slutsatser har jag använt när de har varit relevanta.

Torsten Rönnerstrand har analyserat *Pappan och havet* i *Arketyperna och litteraturen: om arketypbegreppet i litteratur och litteraturanalys*, men då Rönnerstrand gör en jungiansk tolkning har den inte varit tillräckligt relevant. Det finns också mycket forskning på A-nivå – bland annat analyserar litteraturvetarstudenter i Åbo *Pappan och havet* under sin första termin – men denna forskning har inte varit åtkomlig då den inte publicerats.

Sammanfattningsvis fann jag att det fanns rum för mera genomgripande och genusmedveten forskning om Muminpappan och hans relation till Muminmamman. Eftersom tidigare forskning så genomgående varit psykoanalytisk har jag fokuserat mer på genusforskning och då särskilt maskulinitetsforskningen. Dock har jag inte helt kunnat gå ifrån psykoanalysens synsätt. Mina psykoanalytiska tolkningar är dock grundade främst i ”allmän vetenskap” och har liten källhistorisk täckning; jag finner det självklart att t.ex. fyren är en fallossymbol och att Muminpappans oförmåga att tända fyren är en sorts impotens.

Muminpappan och maskuliniteten

Pappan och hattifnattarna

Witt-Brattström menar att Mymlan i *Muminpappans memoarer* står för den oreserverade kvinnliga sexualiteten, medan hattifnattarna ”representerar muminpappans dålighetsliv”.²¹ I novellen ”Hattifnattarnas hemlighet” ur *Det osynliga barnet* lämnar Muminpappan sin familj ”utan att förklara någonting och utan att ens själv förstå varför han måste ge sig av” (Dob, sid. 119). Mamman blir ”förbryllad och ledsen” (Dob, sid. 119), men ”Han kommer sen när han kommer, sa Mumintrollets mamma. Det sa han i början, och han kom varje gång, så han gör det väl nu också” (Dob, sid. 119). Det står också att ingen var orolig för att de hade beslutat att ge varandra ”så mycket frihet som möjligt”

---

²¹ Witt-Brattström (1996), sid. 469.

(Dob, sid. 120). Hattifnattarna skildras här som ”De där som var utanför, halvt farliga, annorlunda” (Dob, sid. 120). Det är alltså en längtan efter det farliga/spännande som finns utanför Mumindalen och som är annorlunda från livet där. Hattifnattarna är ”farliga för alla dem som bor i salonger och på verandor och gör samma saker på samma tider av dan” (Dob, sid. 122), alltså de stadgade och borgerliga.

Det är inte heller ”riktigt fint att tala om hattifnattar annat än i antydningar” (Dob, sid. 122), så de står definitivt för någonting bortträngt, och Mymlan har sagt att de ”lever dålighetsliv” (Dob, sid. 124), men vad det innebär kan inte sägas högt, mer än att man är ”vild och fri i största allmänhet” (Dob, sid. 124). Mamman säger att ”hon inte ens trodde att dålighetsliv var roligt” (Dob, sid. 124), men ”pappan var inte så säker” (Dob, sid. 124) och därför åker han iväg med hattifnattarna.

Det som driver pappan till hattifnattarna beskrivs som en brist på lust att dricka de på verandor, men bakom detta ligger förstås längtan efter ett liv där man inte lever stadgat och följer konventioner. Han beskriver sig själv som något annat än en ”helt vanlig verandapappa” (Dob, sid. 125). Äventyret slutar dock i förskräckelse på en ö full av röda spindlar som Muminpappan försöker inbilla sig är en dröm: ”Man flyger upp ur sömnen och väcker Muminmamma och säger, så hemskt snälla du, så hemskt det var” (Dob, sid. 128). Muminpappan uttrycker alltså en längtan efter Muminmamma och sitt vanliga liv. Muminpappan säger: ”Om det här är dålighetsliv så vill jag äta opp min hatt” (Dob, sid. 131).

Livet med hattifnattarna beskrivs alltså som både tråkigt och skrämmande samtidigt. Alla är rädda för hattifnattarna, till och med sjöormarna – som väl måste kunna tolkas i sexuella termer? Om hattifnattarna står det:

det enda som kan sätta liv i en hattifnatt är ett stort, väldigt åskväder. De var starkt opladdade, men hjälplöst instängda. De kände ingenting, de tyckte ingenting – de bara sökte. Men när de blev elektriska levde de, äntligen, av alla krafter och med stora häftiga känslor (Dob, sid. 140).

Det är alltså inte alls så att hattifnattarna är ”märkvärdiga och fria” (Dob, sid. 140) och när pappan har insett det kan han ge sig av hemåt. Hattifnattarna som symbol för sexuella orgier är alltså mycket svårt att slå fast textmässigt, trots vissa tecken åt det hållet. Snarare verkar de stå för impotens och oförmåga att känna känslor, men när muminpappan känner att först ”hos sin familj” på ”sin veranda”, ”först där skulle han kunna vara just så fri och äventyrlig som en pappa ska vara” (Dob, sid. 141), då visar texten tydligt att Muminpappan för ett tag har övergett sin roll som pappa. Det är vad han gör i *Småtrollen och den stora översvämningen* och det är vad han gör när han rymmer med hattifnattarna. Att han inte kan vara delaktig i hattifnattarnas stora elektriska urladdning tyder dock på att han är något helt annat än en hattifnatt: en pappa. Att hattifnattarna står för dålighetsliv är alltså absolut säkert, textmässigt sett, men

om de verkligen står för Muminpappans dålighetsliv och inte bara hans längtan – sexuell eller inte sexuell – bort från det inrutade hemmet, tål att diskuteras. Rehal ser dock novellen som ”en harmonisk lösning av den tidigare konflikten” där pappan botas ”från sin längtan efter friheten i ett liv utan familjen” och hon håller fast vid att ”Muminpappans ambivalens till familjen som livsform är tillsammans med hans längtan efter erotiska äventyr redan från början ett viktigt, men outtalat, motiv i muminböckerna.”²²

Själv ser jag hattifnattarna och pappans flykt mer som ett bevis på hans svårighet att finna sig till rätta som familjefar. ”Sånt här väder har det inte varit sen jag var ung, sa Muminpappan uppiggad” står att läsa i *Farlig midsommar* (Fm, sid. 19). Här ser vi både hur Muminpappan älskar spänning och hur han längtar till sin ungdom, innan familjen. Det är alltså äventyr och frihet som Muminpappan söker, snarare än erotiska äventyr.

Den onödiga pappan

Inledningen till *Pappan och havet* berättar om en pappa som gick ”och kände sig onödig. Han visste inte var han skulle göra av sig, för allt [...] var redan gjort eller också var det nån annan som höll på med det” (Poh, sid. 7). Pappan försöker uppnå självbetydelse genom att varna sin familj för skogseldar, men de svarar med nonchalans: ”Familjen upphörde med sina sysslor och sa: Javisst ja. Jaja. Sen fortsatte de igen.” Pappan stör sig på att de alltid ”stilla, oavbrutet och intresserat” håller på med ”små små ting som uppfyller världen”. ”Deras värld var inrutad och privat, där fanns ingenting att tillägga”. Det manliga står alltså i kontrast till det privata – faderns liv är i världen, inte i hemmet. Därför har pappan tidigare flytt ut i världen, till hattifnattarna, men nu vill han bli behövd i sin egen familj och det är det som leder till att de senare flyr till fyren – familjen ska ut från det privata och in i världen.

Pappan funderar på att fernissa verandan, men tänker att det är ”ett asigt jobb [...] som ingen beundrar”. Han vill alltså bli beundrad. Han njuter av tanken på hur familjen skulle få ”gå bakvägen och hålla sig undan” om han fernissade verandan, ”Tills jag släpper in dem och säger, varsågod” (Poh, sid. 8). Här märks en tydlig önskan om makt, att vara den som bestämmer över sin familj, i sann patriarkal anda. Pappan försöker till och med skapa en skogseld, men inte ens då slipper han undan den kvinnliga blicken i form av Lilla My, som bara skrattar när han säger att han ”studerar eldens teknik”, med tillägget att ”det är viktigt”. My ”fortsatte att titta på honom”. Pappan reagerar genom att dra ”hatten ner över ögonen”. Han gömmer sig för den kvinnliga blicken (Poh, sid. 9).

När Mumintrollet berättar att de släckt en eld störtar pappan upp ur stolen och ”på en sekund var han en pappa av väldig handlingskraft” (Poh, sid. 9). Här finns en tydlig komik med hatten,

---

²² Rehal, sid. 147.

manlighetssymbolen, som rullar nerför trappan. När pappan får veta att mamman redan släckt elden genom att ”bara [...] skvimpa ut en skvätt i förbifarten” blir han rosenrasande för att hon inte förstår hur viktig elden är för honom. Han stirrar på den lilla brända fläcken i mossan och försöker intala familjen att den är farlig och plötslig kan börja brinna igen, så att han måste vakta den hela natten. Han skapar sig en uppgift som i hans ögon är viktig men vars betydelse ingen i familjen tror på (Poh, sid. 10). Elden kan här ses som potens och (sexuell) kraft. När Lilla My klagar på att pappan är ”arg på fel sätt” tar mamman pappans parti och säger ”Kära barn [...] Pappa vet nog själv”, men Lilla My säger: ”Det tror jag inte” (Poh, sid. 11).

Jones menar att pappans missnöjdhet beror på att han har varit ”nummer två i hierarkin, näst efter mamman” och spelat ”en viktig men inte dominerande roll”. Han skildras som ”den stillsamme, ibland undvikande” men det poängteras att han har ”andra sidor, vilka tycks ha blivit undertryckta antingen genom hans hemuluppfostran eller genom Mammans milda men fasta hand”, sidor som skulle visas i äventyret med hatifnattarna. Uppbrottet beror alltså på att ”hans patriarkaliska dröm [...] inte ens avlägset” låter ”sig realiseras”.²³ Mamman må ha ’en mild men fast hand’, men hon är definitivt förtryckt, ständigt beredd att göra pappan nöjd och stå till hands. Detta visar jag genom en mängd citat i det avsnitt som behandlar Muminmamman.

Rehal skildrar pappan som mitt inne i en kris utlöst av ”hans position och roll som man i sin familj”. Han ”känner sig utanför i familjen” på grund av ”hustruns alla förmågor” och hon menar att han ”brottsas med stereotyper om vad män vill och hur fäder bör vara”.²⁴ Själv ser jag pappans missnöje i ljuset av Lacans och hans begrepp ”phallic jouissance”. Sean Homer förklarar i en genomgång av Lacans tänkande detta som att subjektet av födseln är delat och inte kan bli tillfredsställt. Vi plågas av omedveten ångest över att vår tillfredsställelse inte är nog, vi känner oss missnöjda och otillräckliga. Homer skriver: ”We constantly have the sense that there is something *more*; we do not know what this is, but we have the sense that it is there, and we want it [...] we are dissatisfied and have a sense that our desire has not been fully satisfied.” Enligt Lacan definierar detta den manliga strukturen.²⁵ Detta kan dock också ses i ljuset av mansforskning som att Muminpappan saknar maskulinitet. Som genusteoretikern Tiina Rosenberg skriver i *Queerfeministisk agenda* (2002): ”Med maskulinitet avses en social maktposition i vid bemärkelse medan manlighet mer refererar till manlig anatomi.”²⁶ Muminpappan saknar inte biologisk manlighet, men dock kulturell maskulinitet. Det är denna

---

²³ Jones, W. Glyn. (1984). *Vägen från Mumindalen. En bok om Tove Janssons författarskap*. (Övers. T. Warburton). Stockholm: Bonniers, sid. 90.

²⁴ Rehal, sid. 148.

²⁵ Homer, Sean. (2005) *Routledge Critical Thinkers: Jacques Lacan*. New York: Routledge, sid. 104.

²⁶ Rosenberg, Tiina. (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas, sid. 80.

maskulinitet, som inte är given utan måste uppnås, Muminpappan försöker kämpa sig till genom att uppfylla stereotypen om mannen som beskyddare och härskande.

Pappan gör sig nödvändig

Pappan försöker än en gång sätta igång en skogseld men lyckas inte ens med det. Istället går han till sin glaskula: ”Den var pappans, absolut hans egen, hans egen magiska kula av lysande blått glas *som var trädgårdens och dalens medelpunkt och, varför inte, hela världens*” (min kursiv). Innan pappa tittar in i kulan gör han sig så bedrövad som möjlig, sedan iakttar han i den sin familj och är missnöjd med dem men konstaterar att ”inne i sin spegelbild blev de allesammans otroligt små” och ”deras rörelser vilsna och planlösa. Det tyckte pappan om [...] Det gav honom en känsla av att de behövde beskyddas, att de sjönk i ett djupt hav som bara han kände till”. Här möter vi en Muminpappa med storhetsvansinne som vill förminska sina familjemedlemmar för att själv växa (Poh, sid. 13f).

I det följande möter vi familjen samlad kring lampan på verandan. Pappan mumlar om att ”Somliga pappor bestämmer alltid om det är lagom att tända lampan”, eftersom mamman tagit detta beslut självmant. Han önskar sig alltså att vara den patriark han inte till fullo är. Lampan ”gjorde allting nära och säkert, en tät krets som var familjen och det de kände och litade på och utanför var det främmande osäkra”. Denna familjeidyll förstörs dock av Mårran som drar mot lampan och skrämmer familjen in i huset. Pappan hävdar att hon är farlig men mamman protesterar vilket leder till ett nytt utbrott från den åsidosatte patriarken: ”Fint! Om hon inte är ett dugg farlig så behöver ni inte beskyddas. Så skönt!” Det senare är alltså en ironi från pappans sida: han ser det som en del av sin roll som äkta pappa att försvara sin familj och när familjen inte vill beskyddas förminskas hans maskulinitet: han känner sig hotad av det omanliga i att hans familj skulle klara sig själv. Arg störtar han ut i ”det ensamma mörkret” (Poh, sid. 15ff). Här ser vi hur pappans maskulinitet är kopplad till begrepp som ära och heder men också hur maskuliniteten är hegemonisk och bygger på ”mäns överordning och kvinnors underordning”.²⁷ Connell skildrar ”eroded patriarchy” där mannen kräver, men inte får, auktoritet. Muminpappan verkar uppleva en sådan situation samtidigt som Muminmamman för det mesta gör allt för att lyda.²⁸

Mamman förklarar nu för barnen att de ska flytta ut till en ö och ”ha det skönt och besvärligt” – en väldigt ambivalent inställning. ”Pappa ska ta hand om oss. Vi ska flytta dit [...] och göra om allting från början”. Lilla My kallar det en lek som hon inte begriper men Muminrollet menar att ”Det här är en allvarlig lek”. Han lever sig in i pappans dröm: ”där vill pappa bo. Det är dit han vill [...] Och plötsligt tyckte Muminrollet att det tomma havet fick vit bränning kring ön och började brusa och ön [...] blev alla bilderböckers ensliga hemlighetsfulla ö, ön för skeppsbrott och söderhav”. Plötsligt tycker

---

²⁷ Ekenstam, sid 21f.

²⁸ Connell, Raewyn. (1987). *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press, sid. 124.

Mumintrollet att det är ”fantastiskt” (Poh, sid. 18f). Han delar pappans dröm om ön, en idealisering som kan ses som en del av hans relation till sin pappa och rentav som en del av hans mansblivande.

Mumintrollet söker upp sin pappa som pysslar med en fyrmodell, trots att han tidigare har sagt att det är för barnsligt för honom. Även nu säger han att ”Det här är förresten bara en leksak, en slags övning, förstår du” där ’övning’ – precis som med elden inför Lilla My – blir hans sätt att rättfärdiga och släta över något han ser som omanligt, nämligen leken som hör Mumintrollet och barndomen till. Innan dess frågar Mumintrollet pappan ”Är vi också därinne?” och pappan säger ”Naturligtvis [...] Ni är här uppe i tornet” (Poh, 21f). Familjen ska alltså internaliseras i den fallosmodell som fyren utgör – de ska in i den manliga ordningen. Samtidigt innebär isolationen på en ö och utestängandet av andra att Muminpappan ges mer kontroll över familjen och kontroll är som bekant en viktig del i maktutövande.

Kvällen då familjen ska ge sig av har havet ”en djup blå färg, lika blå som glaskulan”. Havet – som är en av de viktigaste symbolerna i boken, se titeln – har alltså övertagit glaskulans roll, att härbärgera familjen så som pappan vill se dem. Detta är hela meningen med resan. Det sägs uttryckligen att ”Just nu var det riktiga att de började alldeles från början och att pappan skaffade allt och tog hand om dem och beskyddade dem”. Pappan ska alltså inte bara beskydda, han vill också ta över omhändertagandet vilket innebär att mammans uppgift krymper. Connell beskriver hur könsuppdelningen av arbete ger kvinnan en viss makt över sina arbetsuppgifter och därmed fråntar patriarkatet denna del av makten.²⁹ Detta verkar vara något som Muminpappan kämpar emot. Här motsäger boken alltså delvis maskulinitetsforskaren Erikssons påstående att maskulinitet kräver en distansering från omsorg.³⁰ Snarare blir det ett sätt för pappan att få makt när han övertar omhändertagandet och därmed helt passiviserar mamman, i linje med Cixous uppdelning av manligt-kvinnligt i aktivt-passivt.³¹ När de ska ner i båten säger pappan till mamman: ”du får inte lyfta nånting. Du bara kliver ombord, förstår du.” (Poh, 24f) Orden ’förstår du’ kan här ses som ett sätt att inskräpa budskapet om förändringarna som sker i familjen: du förstår väl att...? Jag vet något som du inte förstår, men nu ska du förstå! Mannen äger vetenskapen.

Det är Muminpappan som styr båten och han tänker sig att jorden ”vänder sig [...] kring min fyr”, den är nu istället för glaskulan världens centrum. Glaskulan förverkligas: ”Hans familj var lika liten och hjälplös som i glaskulan och han förde den i trygghet över det väldiga havet” (Poh, sid. 27). Pappan njuter av att hans familj inte har makt, av att makten ligger hos honom. När de är framme säger pappan

---

²⁹ Connell, sid. 125

³⁰ Eriksson, Henrik. ”Distanseringen från omsorg.” I Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (Red.). *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*, sid. 103.

³¹ Moi, Toril. (1989). ”Patriarchal thought and the drive for knowledge.” I Brennan, Teresa (Red.). *Between Feminism and Psychoanalysis*, London & New York: Routledge, sid. 193.

igen att ”Det här ska jag sköta om. Allt måste organiseras rätt från början [...] Håll dig bara stilla och ta det lugnt.” Underförstått: om mamman tar del i arbetet blir det inte rätt organiserat. Mamman håller sig därför undan tills hon får tillåtelse: ”Nu kan du komma. Allting är klart.” Då säger pappan: ”Nu ska du bara sova. Jag vaktar utanför hela natten, ni behöver inte vara oroliga.” (Poh, sid. 32 f) Än en gång kommer beskyddarinstinkten fram, den som vi i avsnittet om Mumintrölet ska se är central för maskuliniteten.

Att erövra fyren

Maskulinitet bygger enligt maskulinitetsforskarna Ekenstam et.al. på rädslan för att falla, vilket blivit titeln på deras bok *Rädd att falla. Studier i manlighet* (1998). I detta avsnitt ska jag synliggöra hur pappans maskulinitet bygger på just detta: rädslan för att falla och därigenom bli omanlig. Som Ekenstam skriver är maskuliniteten starkt kopplad till ”omanlighet”. Bredden i maskuliniteten innebär att det alltid kommer att finnas män som är maktlösa i förhållande till andra män, samtidigt som män (i allmänhet) alltid har makt gentemot kvinnorna. Muminpappan befinner sig inte under andra män i en hierarkisk ordning – han är så gott som ensam man och har mer makt än sin son, Mumintrölet – men han måste ändå slåss mot den hotande omanligheten och det kräver att han sätter sig över Muminmamman och Mumintrölet. Dessa låter sig också bestämmas över – den enda som går fri från könsmaktsordningen är Lilla My som helt och hållet lever sitt eget liv. Ekenstam poängterar dock att känslor av maktlöshet och omanlighet är ett ständigt närvarande hot i de flesta mäns liv.³²

Ekenstam skriver följande om Kimmels forskning:

Efter hand tyckte han sig dock finna att manlighet för männen själva mindre tycktes handla om driften att dominera än om deras rädsla att andra skall kontrollera och ha makt över dem. Framför allt fann han att män var paniskt skräckslagna för att misslyckas. Detta kopplar Kimmel till att den moderna manligheten i så hög grad kommit att innebära en ständig strävan att leva upp till vissa ideal. Manlighet har blivit något som ständigt måste bevisas, något som måste presteras. Den man som misslyckas i detta avseende blir misstänkliggjord och inte sällan förkastad och marginaliserad.³³

Det är denna panik, rädslan för att falla, som styr Muminpappan. I ljuset av psykoanalytikern Björn Wrangsjös undersökning ”Identitetsskapande, manlighet och heder” kan vi se att det avgörande för vår funktion i ett socialt sammanhang är en identitet, som för män bland annat innebär föreställningar om manlighet och om heder. Denna identitet försöker individen skydda mot angrepp utifrån. Om hedern angrips innebär det skamkänslor som innebär att både hedern och hela identiteten upplevs vara ifrågasatt och hotad. När det gäller relationen mellan män och kvinnor är frågan om heder särskilt maktbaserad.

---

³² Ekenstam, sid 31.

³³ Ibid., sid. 33.

Heder är alltså inte bara närvarande i så kallade genuskulturer eller när det handlar om hedersvåld: heder och skam finns hos oss alla. Det är denna heder som Muminpappan försöker försvara för att slippa skammen i att vara omanlig.³⁴

Den första natten på ön, medan familjen sover, tänker pappan att ”för varje timme som gick blev den [ön] mer och mer hans”. Han har ett behov av att äga ön och vara dess herre. Ändå blir pappan rädd för fyren som nyss beskrivits som ”ett stort hukande djur” med het andedräkt och ögon som betraktar dem. Pappan vill ”inte att fyren skulle se honom” och det första han lägger märke till är det inte finns något räck; ytterligare en farlighetsmarkör. Ändå blir inte pappan rädd utan tänker: ”Jag erövrar fyren. Jag ger den åt min familj och säger, här ska ni bo. När ni väl är därinne kan ingenting farligt komma åt oss.” (Poh, sid. 34f). Det gäller alltså för pappan att *erövra* manligheten i form av fyrens fallos.

På morgonen säger mamman att fyren är stor och pappan svarar ”Den är enorm!” Han ser på sin familj ”som små myror” i ett behov av att förminska dem för att själv växa som man. Pappan vägrar låta mamman bära korgen; än en gång måste han göra allting själv. Här håller jag med maskulinitetsforskningen om att manlighet och kvinnlighet egentligen aldrig kan skildras som fristående från varandra, inte heller i fallet Muminmamman och Muminpappan: den enas undergivenhet är ett krav för den andres maktupplevelse.

Mamman observerar att ön är ofruktbar – bara sten och mager jord. ”Välkommen hem”, säger pappan, men mamman upplever inte fyren som gästvänlig (Poh, sid. 36f) och när pappan ska öppna fyren hittar han inte nyckeln. Han är maktlös, kan inte erövra ens sin egen manlighet, och drar sig undan familjen för att sova och undvika problemet. Under tiden som pappan sover tänker Mumintrollet ”Den är inte lätt att komma åt [...] Det är en ö som vill vara ifred”. Allt som växer här är litet, förminskat. Mumintrollet ger sig av till en fiskare på ön för att försöka hitta nyckeln till fyren, men det misslyckas (Poh, sid. 40f). Mamman försöker börja samla vatten men hindras av pappan. Han går därifrån igen och tänker ”Familjen störde honom ibland, de kunde inte hålla sig till saken. Han undrade om andra pappor hade det likadant”. Här visar alltså Muminpappan ett behov av homosocialitet och identifikation med andra som befinner sig i samma roll: papparollen. Sedan tänker han på sin svärmor som alltid tappade bort saker så att svärfar fick leta upp dem och säga ”vänligt: Ditt gamla skrott”, något som i själva verket inte låter särdeles vänligt utan tvärtom nedvärderande (Poh, sid. 45f).

Pappan lyckas hitta nyckeln och tar sin familj in i fyren där han vägrar att låta mamman hjälpa till med uppackningen: ”Nej, nej, inte du. Du ska stanna här i lugn och ro och känna att du är hemma.” (Poh, sid. 51) Mamman börjar undersöka ön och hittar jord. Hon förstår inte varför den ligger vid strandkanten istället för längre upp och pappans reaktion är som följer:

---

³⁴ Wransjö, Björn. (2010). ”Identitetsskapande, manlighet och heder”. I Hansson, Merike. (Red.) *Perspektiv på manlighet och heder*. Stockholm: Gothia Förlag.

Det ska jag förklara för dig, sa pappan. Du ska alltid fråga mig om det är nånting du inte förstår – jag vet allting som har med havet att göra. Ser du, det där är tång [...] Den blir jord så småningom [...] Va? Det visste du inte!

Pappan skrattade och slog ut med tassarna i en stor gest som skänkte mannen hela havets gungande skogar. (Poh, sid. 54f)

Pappan behandlar alltså mamman som mindre vetande, precis som svärfadern med svärmodern. Han ger henne havet, kanske mest för att njuta av makten i att ge. Han erövrar övertaget. Han bygger en ledstång på fyren, uttryckligen för att hjälpa ”henne” upp – som om inte pappan eller Mumintrollet kunde behöva ett räcke. Nästa problem dyker då upp: fyren går inte att tända. Manligheten är impotent – först inte ens möjlig att nå, sedan omöjlig att tända. Meningen med att åka till fyren var ju också att pappan kände sig impotent i dalen – nu är inte heller ön och fyren nog för att han symboliskt ska kunna ge liv åt sin manlighet, fyren. Han drömmer under natten mardrömmar om hur han inte kan tända fyren och måste tröstas av mamman. Ekenstam skriver: ”Alltsedan antik tid har manlighet i medelhavsområdet haft en stark koppling till sexuell potens, virilitet och initiativkraft. Den mediterrana könsideologin beskrivs av Lilliequist som erotiserad och fallocentrisk.”³⁵ I *Pappan och havet* blir det tydligt att denna könsideologi inte gäller enbart för medelhavsländer utan att den är högst relevant även i Mumindalen, vilket även underbyggs av Ekenstams återgivande av Stearn när han skriver att sexuell potens förknippas med maskulinitet.³⁶ Manlighet kräver sexuell potens och Muminpappan kämpar mot sin symboliska impotens – en impotens som måste förbli symbolisk eftersom den inte kan skildras på annat sätt i barnlitteratur.

Jones poängterar hur pappan misslyckas med att skapa en ny ordning genom flytten till fyren och hur hans oförmåga att tända den släckta fyren är det yppersta beviset på detta. Westin sammanfattar läget bäst:

Fyren markerar gränsen mellan land och hav, varslar om grund och visar den säkra farleden ... Den visar vägen hem, men kan samtidigt vara tecknet för avsked, och är förbunden med ensamhet, utsatthet, längtan, vägledning, överblick, makt, trygghet. Sedd i psykoanalytisk belysning står fyren i ’pappaboken’ för pappans förlorade manlighet. Att han inte kan tända den gör bilden extremt tydlig.³⁷

Som kompensation för fyren ägnar sig pappan åt att bygga en vindbrytare genom att rulla stenar och ”Det var underbart att [...] hugga i från öronen till svanstippen [...] och så åkte det väldiga in i sjön [...] och man stod där och tittade, darrande av ansträngning och stolthet [...] man kände sig fruktansvärt stark” (Poh, sid. 66). Detta blir ett sätt för pappan att hävda sin manlighet.

---

³⁵ Ekenstam, sid. 34.

³⁶ Ibid., sid. 16.

³⁷ Westin, Boel. (2007). *Tove Jansson – Ord, bild, liv*. Stockholm: Albert Bonniers, sid. 388f.

Vi som läser *Pappan och havet* kan tydligt se det ”manliga” som visserligen är en konstruktion men dock har stor makt över tankar och beteende. Pappan kan inte ta del av familjelivet som är kvinnligt och istället ser han sig som någon slags vakt av familjen. Han blir också familjeförsörjare efter att familjen tidigare bara har haft mat utan att det framgått var den har kommit ifrån. Han går alltså in i tydliga maskulina roller för att väga upp den brist på maskulinitet som finns i hans ursprungliga situation, där han känner sig onödig men egentligen kämpar med att vara maktlös och inte på ett tillräckligt tydligt sätt ha makten i sin familj. Manlighet kommer inte automatiskt och Muminpappan kämpar ’med näbbar och klor’ för att inte förlora sin makt som man. Den släckta fyren är den symboliska iscensättningen av pappans omanlighet och impotens – manlighet bygger ju på potens, se Ekenstam ovan. I slutet av boken kommer fyren att lysa, men inte ens då är det pappans förtjänst, vilket visar att *Pappan och havet* skriver fram en omanlig pappa som strävar efter, man aldrig till fullo uppnår, maskulinitet.

Kris i papparollen

Bristerna i den manlighet som pappan försöker erövra leder till en kris i hans papparoll. När mamman säger att det regnar in säger pappan: ”Jag ska ordna det ... Så småningom. När jag får tid” (Poh, sid. 87). Han orkar inte utföra sin plikt. När det visar sig att näten är fyllda med sjögräs tänker han ”Jag vill inte plocka sjögräs... Jag vill bygga stora, starka saker, jag vill så hemskt mycket, och så gärna – men jag vet inte... det är så hemskt svårt att vara pappa!” (Poh, sid. 94) De små sakerna räcker inte till för honom. Därefter tar han familjens sista risgryn och gör ett bälte åt mamman istället för att, som Mumintrollet tänker sig, täta det läckande fönstret med dem. Bältet är prytt med glasbitar från det trasiga fönstret vilket ytterligare inskräper konflikten mellan bältet och det läckande fönstret som, likt skuldkänslor, stör friden. Lilla My säger som det är: ”Och så var det slut med risgrynsgröten!” (Poh, sid. 98) Istället börjar pappan fiska och hålla ”oerhörda föredrag” om detta, ”som mamman åhörde med en något generad förvåning” (Poh, sid. 102).

Krisens kulmen inleds med att mamman inte tillräckligt uppskattar en gädda som pappan fiskat upp. Sedan har hon dessutom haft mage att säga att det räcker med fisk för ett tag, vilket fått pappan att ta illa upp. Pappan längtar efter en väldig storm där han kan ”springa omkring och rädda saker och se till att familjen inte flög bort”. Han längtar också efter att få säga: ”Nu ska vi ta det lugnt. Här är ingen anledning till oro...” (Poh, sid. 112) där de tre prickarna visar att han vill ge dem känslan av att det är anledning till oro så att de tyr sig till honom i farans stund. Än en gång har ledan kommit i vägen för pappans uppskattning av (familje)livet. Familjen beger sig på utfärd till en annan ö och på kvällen lägger de pussel och pappan snickrar ihop en hylla. Familjelivet blir alltså en smula levande, men det är tillfälligt. När mamman börjar hugga ved för att sysselsätta sig försöker han hindra henne, men där drar

hon gränsen. Istället bestämmer sig pappan för att loda gloet på ön och vägrar att låta den uttråkade mamman hjälpa till.

När familjen samlas för andra gången i boken och säger pappan ”Det var ju det vi tappade bort” (Poh, sid. 196) när mamman delat med sig av iakttagelsen att ölivet känns som en ständig utfärd. Hans version av dallivet var alltså att det hade förlorat sin äventyrlighet. Men när mamman, som klivit in i sin egen väggmålning, kommer tillbaka och påstår sig ha tagit en promenad säger pappan att hon inte får ”skrämmas så där ... vi är vana vid att ha dig inomhus”. Mamman säger då: ”Det är just det som är det förskräckliga [...] Man blir för van vid varann och allting är likadant, inte sant älskling?” Här på pappans ö har mamman alltså drabbats av samma leda som förstörde pappans frid i Mumindalen. Deras versioner av vad som är fel i familjelivet är alltså ganska lika. Pappan inser att han inte vet vad Mumintrollet sysslat med och ursäktar sig med orden: ”Jag har haft väldigt mycket att göra” (Poh, sid. 155f). Han inser att han har försummat sin roll som familjefar. Vid ett tillfälle är familjen också på gränsen att bli utan mat eftersom pappan inte har tänkt på den detaljen. Det är bara genom hans uppvaknande – mamman fortsätter att ligga lågt och inte dra någon uppmärksamhet till saken – som de kan få mat, men nu enbart salt fisk. Därmed har pappan blivit den som försörjer familjen genom sitt arbete medan mamman är så gott som sysslolös, allt enligt borgerligt familjemanér. Det är dock tydligt att pappan har svårt att hitta en roll där han är en del av den kvinnligt kodade familjen – han vill hellre vara den som vaktar och bestämmer än den som deltar.

Maskulinitetsforskaren Berglund skriver följande:

Faderskap och fadersroll, liksom moderskap och modersroll, är en del av en mans respektive kvinnas identitet som formuleras inom ramen för den sociala enhet som utgörs av familjen och är [...] i grunden en relation präglad av genus.³⁸

Berglund inskärper att faderns identitet skapas i relation till moderns och att detta är en genusrelation. Mannens syn på sig själv som far ”måste ses som en process”, menar Berglund, och är en del av självbilden grundad i ”socialisation, prägling och tidigare erfarenheter, goda eller dåliga.”³⁹ Självbilden ifrågasätts vilket kan göra att den revideras. Berglund skriver:

När idealen eller de yttre faktorernas krav hamnar på kollisionskurs med de egna känslorna eller den egna övertygelsen, tvingas individen att förhandla med sig själv för att finna [...] ett sätt att förhålla sig och handla utan att förlora sin självaktning.⁴⁰

Detta är vad hela *Pappan och havet* handlar om. Pappan känner att grunden för hans självaktning försvinner i bokens början och därmed måste de yttre faktorerna ändras. ”Det tidigmoderna

---

³⁸ Berglund, sid. 91.

³⁹ Ibid., sid. 92.

⁴⁰ Ibid.

västerländska samhället”, skriver Berglund, var ”huvudsakligen patriarkalt”. Gud som den ”stränge och dömande fadern” blev en modell där ”auktoritet och faderskap förenades”, något vi tydligt ser i fallet Muminpappan. Kapitalismens förstadier medförde också att faderns roll innebar ”ekonomiskt ansvar och ekonomisk makt”. Även här finns paralleller till pappan som fiskar åt sin familj. Berglund menar att ”Utifrån den kulturella, ekonomiska och sociala situationen kom faderskapet att i sig införliva många spänningar och anledningar till konflikter i relationen till barnen”, så som ”skyldigheten att bestraffa missgärningar eller försyndelser och inpränta individens underkastelse under det allmännas bästa”. Det var fäderna, skriver Berglund, som avgjorde barnens äktenskap och yrkesval.⁴¹

Sammanfattningsvis skulle jag vilja framhålla att auktoriteten och makten gav upphov till en skev balans i fader-barn-relationen. Om fäderna under 1900-talet skriver Berglund: ”Under 1900-talets första årtionden började en ny syn på faderskapet att växa fram, en uppfattning om att männen skulle återföras till hemmen och ägna mer tid åt sina barn”, men ”Det skulle ske på mannens villkor, som en ynnest från hans sida, inte som en omkonstruktion av maskuliniteten och föräldraskapet”.⁴² Förändringen som skett under 1900-talet sammanfattar Berglund med att ”nu är det fadern som är delaktig i barnets vardagstillvaro” och ”mäns engagemang, tillgänglighet och ansvar som pappor [...] har ökat”.⁴³

Muminpappan uttrycker vid ett tillfälle skuld känslor för att ha ägnat för lite tid åt sin son. Han är i större delen av boken en frånvarande fader, vilket stämmer in även på andra muminböcker. Samtidigt uttrycker han dock i *Pappan och havet* en vilja att inte bara skydda utan också på alla sätt ta hand om sin familj, egenskaper som tidigare varit Muminmammans.

På djupet av pappan och havet

Relativt tidigt hittar pappan ett glo, en djup vattenhåla, och bestämmer att bara han ska få fiska där – det är inget för ”Småbarn” som Mumintrollet. ”Som ni ser är det här ett oerhört farligt ställe. Jag kommer att göra mycket noggranna undersökningar”, försäkrar pappan (Poh, sid. 71). Pappan berättar för mamman att han ska skriva en avhandling om ”det riktigt stora havet” och ”komma underfund” med det. Han inskräper att det handlar ”De stora sammanhangen”, inte sådant som ”småfolk” bryr sig om (Poh, sid. 119). Pappan funderar på om ”havet verkligen är illvilligt eller om det bara måste lyda [...] något slags bestämmelser” (Poh, sid. 145). Med grund i slutet av förra stycket vill jag hävda att det är sig själv som pappan försöker förstå; det är intressant att just ”lyda” är så viktigt för en patriarkal fader.

Pappan lodar vid gloet och tänker på det som en lönnlåda; ”därnere låg alltsammans och väntade på honom. Allt – det kunde vara vad som helst. Han trodde att bara han fick upp det skulle han förstå havet,

---

⁴¹ Berglund, sid. 97.

⁴² Ibid., sid. 106.

⁴³ Ibid., sid. 108.

allting skulle komma på plats: Han själv också. Det kändes så.” Gloet, men i viss mån även havet, blir alltså en metafor för det undermedvetna och pappan tar itu med att försöka hitta det som göms där. Han kallar gloet ”Det bottenlösa” (Poh, sid. 121f). Samtidigt skriver Jansson om hur ”Dimman hade smugit in över ön. Den kom krypande utifrån havet utan att nån märkte när den kom. Plötsligt var allting insvept i blekaste grått och fyrvaktarens hylla seglade ensam och övergiven i ett tomrum av mjukaste ullighet. Pappan tyckte om att gömma sig i dimman.” (Poh, sid. 123) Även dimman kan vara det undermedvetna, eller kanske – med sin gråa färg – en symbol för pappans depression.

Pappan fortsätter samla sina iakttagelser om havet och ”Nu kom den igen, den hisnande tanken att havet inte hade några lagar alls. Han avvisade den hastigt. Han ville förstå. Han måste komma underfund med havet för att kunna tycka om det och för att kunna bibehålla respekten för sig själv” (Poh, sid. 165). Än en gång understryks att havet har med pappans egen identitet att göra. När Mårrans vandringar på ön har fått all växtlighet att försöka krypa iväg från henne, så att träden är deformerade om morgonen, står det: ”Pappan bet i sin pipa och letade förtvivlat efter en förklaring. Det var så hemskt att behöva säga ’jag vet inte’, han var trött på att ingenting förstå.” (Poh, sid. 168) Han kan alltså inte ta det nederlag ett erkännande om okunskap skulle innebära, men samtidigt uttrycker han en vilja att förstå som i min tolkning även omfattar honom själv. När han vecklar in sig själv i en märklig förklaring och mamman avfärdar den blir pappan ”eldröd” (Poh, sid. 169); han kan inte acceptera att mamman inte tror honom. Det hela gör pappan mycket bekymrad, ”Jag förstår havet mindre än någonsin. Det finns ingen ordning på alltihop.” Till Mumintrollet säger han: ”Idén med alltihop är att hitta havets hemliga lagar. Jag måste förstå det för att kunna tycka om det. Jag kan inte vara glad på den här ön om jag inte tycker om havet.” (Poh, sid. 170) Här ser vi hur hela pappans existens i den nya ordningen bygger på en förståelse; han måste förstå sig själv och sin egen manlighet som hela tiden hotas, inte minst av fyrens släckta gestalt.

Vid ett tillfälle då pappan funderar över att havet sköljde iväg hans vågbrytare och fyllde fiskenäten med sjögräs tänker han ”Då behöver jag ju inte alls förstå. Havet har bara lite dålig karaktär” (Poh, sid. 172). Fiskarens hus på ena sidan av ön förstörs nu av vågorna och pappan ”var upprymd, huvudet kändes lätt som ett moln”. ”Du ska inte vara rädd, sa han. Havet kan bära sig åt som det behagar men det bryr jag mig inte om. Jag tänker beskydda dem som bor på den här ön, varenda en. Nu v e t jag.” (Poh, sid. 174) Pappan kommer här tillrätta med havet genom att upphöra att försöka förstå och samtidigt förstår han att det är beskyddarens, räddarens/riddarens, hjälten maskulina roll som han vill spela.

Detta är dock inte slutet på historien; pappan bestämmer sig i ena stunden för att havet är bäst som fiende att slåss emot och när Mumintrollet senare frågar om pappan tycker om havet blir svaret: ”Jag har alltid tyckt om havet [...] Vi tycker allihop om havet. Det var ju därför vi for hit” (Poh, sid. 180). Han har alltså ett ambivalent förhållande till havet men verkar nu försonat sig med det – och därmed sig

själv, sina dolda sidor – och han verkar mena att havet är meningen med ön. Han uttrycker också en önskan eller kanske till och med ett behov av att de alla ska försonas med och tycka om havet, som nyss beskrivits som en fiende. Att buskarna rört på sig bekymrar honom heller inte längre: ”Jag sköter nog om den här historien.” (Poh, sid. 182) Han har tillfälligt återvunnit tron på sin makt som man.

Pappan tror att ön, vars växtlighet drar sig undan från Mårran, är rädd för havet och därför bestämmer han sig för att ”tala med havet om saken” (Poh, sid. 189). Han förebrår havet för att det inte bara undertryckt ön med sina bränningar och vindar, så att skogen vuxit på sned för havets skull och stenarna slipats tills nästan ingenting finns kvar – ”Och så har du mage att skrämma dem dessutom!” (Poh, sid. 189) Pappan säger till havet något det inte ”begripit”: ”Du borde ta hand om den här ön. Du borde beskydda och trösta den istället för att göra dig märkvärdig [...] att ge sig på ön för att vara ovanpå, det var futtigt” (Poh, sid. 190f). Här ser jag hur pappan bearbetar sin egen roll som patriark och benar fram vad som är en god och mindre god form av maskulinitet, där den goda formen av maskuliniteten alltså innebär ett omhändertagande. Pappan har nu slutligen kommit till rätta både med havet och med sig själv. I detta kapitel försonas Muminrollet med Mårran och därigenom slutar öns växtlighet att vara rädd. Det är intressant att pappan såg havet som orsak när det egentligen var Mårran, som – om min syn på henne som mammans mörka motsats stämmer, se analys i kommande kapitel – gör det till den bortträngda, förtryckta kvinnlighetens arena istället för det patriarkalt laddade havets.

Pappans bravader

Muminpappans memoarer inleds med ett tydligt förlöjligande av pappan: han är förkyld men tror sig vara dödssjuk. Det faktum att hans liv inte förts vidare om han ”hade dött av förkylning imorse” (Mm, sid. 7) får honom att, på mammans initiativ, skriva ner sina memoarer. Detta gör han med stort allvar: ”Familjefader och husägare ser jag med vemod tillbaka på den stormiga ungdom jag nu går att beskriva och memoarpennan darrar tveksamt i min tass” (Mm, sid. 9). På nästa sida talar han till Muminrollet med orden ”Du, lilla oförnuftiga barn, som i din fader ser en värdig och allvarsam person” och menar att ”Jag är skyldig mig själv, min samtid och mina efterkommande en beskrivning av vår märkvärdiga ungdom ... (alldeles förskräckligt vad jag känner mig högtidlig)”. I tacktalet vänder han sig till ”hattifnattarna och min fru, muminrollets enastående mamma.” (Mm, sid. 10f) Han beskriver att han redan från början setts som ”ett mycket ovanligt och begåvat muminroll” och säger ”genier anses ju i allmänhet vara otrevliga men själv har jag åtminstone aldrig känt mig störd av det” (Mm, sid. 13). Vidare säger han: ”Jag var ett mycket ensamt muminbarn som fallet ofta är med egenartade begåvningar” (Mm, sid. 15). Fyra gånger förklarar han sig vara beredd på berömmelse (Mm, sid. 17, 21, 24 och 25) och ytterligare elva gånger lyfter han fram sig själv som begåvad och/eller ovanlig (Mm, sid. 17, 21, 28, 67, 77, 84, 94, 116, 118, 124 och 160). Han framstår därmed som uppblåst och i total

avsaknad av självkritik. Han förlöjligas även genom att Muminrollet gäspas åt hans memoarmödor (Mm, sid. 22) och genom att han blir mycket sårad när Muminrollet föreslår en strykning i memoarmanuskriptet, så sårad att både Muminrollet och Muminmamman måste gå samman för att släta över hans sårade stolthet (Mm, sid. 120f). Själv säger pappan: ”Jag tror tyvärr alltid att folk menar vad de säger och blir mycket sårad när jag kommer underfund med att de narras eller roar sig på min bekostnad. När jag överdriver tror jag alltid på det själv!” (Mm, sid. 132). Han är alltså både medveten och inte medveten om sina överdrifter.

Petherick skriver följande om parodin:

Parodiens verkan är alltid komisk, och komiken uppstår genom stilbrytning; där förebilden exempelvis är allvarlig och högstämmd, ersätter parodien det högstämmda ämnet med ett trivialt och löjligt sådant, allt under det samma diktion bibehålles.⁴⁴

Nationalencyklopedins korta definition av parodi lyder ”medveten förvrängning i förlöjligande syfte”.⁴⁵ I fallet *Muminpappans memoarer* kan man säga att hela memoargenren parodieras, men det förlöjligande syftet gäller främst Muminpappan, inte genren, på samma sätt som Don Quijote blir förlöjligad i Servantes parodi av riddarromanerna. Westin ser komiken som ”grundläggande för konstruerandet av muminvärlden” som menar att Janssons parodi är naiviserande, och att ”Den högtidliga stilen” är ”korsad med det naivt självförhävande”, men att bakom naiviteten gömmer sig ”parodins ironi”. Westin framhåller hur pappan i sina memoarer framställer en romantiserande omskrivning av sitt liv. Om parodibegreppet skriver Westin: ”Parodi är ett vitt begrepp. Jag har tidigare refererat till Bertel Pedersens syn på parodin som ett ifrågasättande, ett kritiskt synsätt, en distansering från det som parodieras. Parodin är ofta komisk och karikerar typdrag”.⁴⁶ Även i *Pappan och havet* innehar pappans desperata jakt efter manlighet en komik som gör det möjligt att tala om parodi. Genom att visa hur pappans manlighet inte är given utan måste kämpas fram i polemik blir boken subversiv och underminerar genusrollerna, vilket alltså är ett exempel på parodin som ifrågasättande/kritisk.

Muminpappan säger i memoarerna att ”Draget till havet måste vara en muminstisk egenskap, jag ser den med tillfredsställelse gå igenom hos min son”. Att sonen tar efter pappan är alltså viktigt. Maskulinitetsforskaren Berglund har forskat om faderskapet historiskt och citerar ett brev från 1871 där

---

⁴⁴ Petherick, Karin. (1971). *Stilimitation i tre av Hjalmar Bergmans romaner. En undersökning av den roll pastisch, parodi och citat spelar i Knutmässa marknad, En döds memoarer och Herr von Hancken*. Diss. Uppsala Universitet, sid. 7.

⁴⁵ Nationalencyklopedin, uppslagsord ”parodi”, hämtat 2010-11-04, <http://eshproxy.esh.se:2085/kort/parodi>.

⁴⁶ Westin, Boel. (1988). *Familjen i dalen. Tove Janssons muminvärld*. Stockholm: Bonniers, sid. 197.

fadern utropar: ”må du tro han är däjelig: troligen blir han lik mig!”⁴⁷ Här finns en direkt parallell till den memoarskrivande pappans vilja att sonen ska ärva honom mentalt.

Muminpappans memoarer är inte en berättelse enbart om Muminpappan. Även Sniffs och Snusmumrikens pappor (och mammor) finns med. När barnen får ta del av berättelserna om sina fäder märks det att de, dittills föräldralösa, ser sina rötter som mycket viktiga.

Familjens roll i boken

Muminpappan dyker upp först i slutet av *Småtrollen och den stora översvämningen*, eftersom han har lämnat sin familj och givit sig iväg med hattifnattarna. Han har dock byggt huset i dalen där familjen slår sig ner med ett litet adopterat djur, som senare får namnet Sniff. Det är till denna dal olika udda existenser kommer för att slå sig ner. I *Pappan och havet* finns inga av dem kvar i familjen, förutom Lilla My som nu beskrivs som ”adopterad”.

Jenny Abrahamsson skildrar i en C-opsats i litteraturvetenskap *Pappan och havet* som en bok ”där vardagsrealismen har krupit närmare och där de exotiska inslagen [...] är borta”.⁴⁸ Hon menar att ”I *Pappan och havet* tar istället det idylliska och utopiska form i karaktärernas inre drömmar och önsknigar”, något som orsakas dels av att idyllen saknas i miljön, dels på grund av ”psykisk instabilitet”.⁴⁹ Hon poängterar att Muminfamiljen tidigare ”varit mer harmoniska och tillfredsställda med sin tillvaro”, trots att hoten varit mer dramatiska.⁵⁰ Dessa påståenden finner jag högst rimliga.

Barnlitteraturforskaren Ingrid Nettervik påstår att ”Muminfamiljen förkroppsligar kärnfamiljen”.⁵¹ Jag är mera böjd att hålla med Witt-Brattström och Rehal när de skriver följande:

Först när muminpappan bestämmer sig för att på allvar leka patriark och tvingar ut sin familj till fyrön, början den likna en ”vanlig” kärnfamilj med problem; självupptagen pappa, otillfredsställd mamma, sig frigörande tonårsson och problematisk, i detta falla adopterad dotter (My).⁵²

Pappan och havet är i allt väsentligt utformad som en inversion av *Trollkarlens hatt*. Den soliga sommardalen har blivit ett ledans inferno, den stora, öppna och excentriska muminfamiljen en vanlig kärnfamilj i kris.⁵³

---

⁴⁷ Berglund, sid 81.

⁴⁸ Abrahamsson, sid. 10 f.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Nettervik, Ingrid. (1994/2002). *I barnbokens värld*. (2 uppl.). Malmö: Gleerups, sid. 211.

⁵² Witt-Brattström, E. (2003). ”Nummulitens hämnd – Tove Jansson”. I *Ur könets mörker etc. Litteraturanalyser 1983-1993*. Stockholm: Norstedts. Sid. 211

⁵³ Rehal, sid. 168.

För att fortsätta använda Rehals ord rör det sig om ”en kvinna som utplånar sig själv för att hennes make ska få behålla sin självaktning” och ”en deprimerad man som ägnar sig åt självbedrägerier” – rent ur sagt ”en familj i kris”.⁵⁴ Rehal menar dock att det är först här som pappan axlar sin fadersroll. Rehal påpekar att flytten, som ska bli en lösning, blir en kris när fyren inte lyser och mammans växter inte växer. Rehal poängterar:

istället för en tillvaro fylld av improvisationer, glada utflykter, överraskningar, önskeuppfyllelser och lyckliga ögonblick skildras här upprepade bevikelser, vanemässighet, ångest och förvirringstillstånd. Över både vardag och landskap i boken ligger gråheten, tristessens färg.⁵⁵

Muminforskaren Jones påpekar i *Vägen från Mumindalen* att föräldrarna åtskils från varandra i boken. De har olika intressen där Muminmamman sysslar med att ”att skapa en vänlig miljö” medan pappans roll skildras som upptäckarens.⁵⁶ Man kan fråga sig om inte denna åtskillnad fanns även tidigare: åtminstone har föräldrarna genom alla Muminböcker haft väldigt skilda (och könsstereotypa) roller. Jones hävdar också att Mumintrollet och Muminpappan tappar kontakten med varandra, men förutom Mumintrollets frigörelse kan jag inte se något sådant mönster: Muminpappan engagerar Mumintrollet i sina aktiviteter, så som att lägga ut nät. Pappan skildras som att han ”har föga kontakt med den övriga familjen”, vilket stämmer.⁵⁷ Mamman beskrivs som tankspridd och självupptagen men dock med ett visst intresse för att hålla samman familjen genom att få iväg dem på utfärd.

Maskulinitetsforskaren Connell skriver om hur konservativ ideologi ofta talar om familjen som samhällets fundament och hur sociologi traditionellt sett har ansett familjen vara den minsta enheten i samhällsbygget. Tvärt emot detta menar Connell att familjen är en av samhällets mest komplexa produkt där ekonomi, emotioner och makt sammanvävs. Familjelivet innebär till exempel en uppdelning av arbetsuppgifter som inte är konstant utan växlar över tid, men som start påverkar familjen i nuet. Många av dessa uppdelningar bygger på kön. Familjen bygger också på makt: mannens makt över kvinnan och föräldrarnas makt över barnen.⁵⁸

Jones skildrar slutet av berättelsen som att pappan slutar försöka förstå havet eller snarare ”försonar sig med havet”⁵⁹ och han menar att hela familjen försonar sig med sakernas villkor istället för att

---

⁵⁴ Rehal, sid. 143.

⁵⁵ Ibid., sid. 169.

⁵⁶ Jones, sid. 85.

⁵⁷ Ibid., sid. 86.

⁵⁸ Connell, R. W. (1987). *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press. Sid. 121ff.

⁵⁹ Jones, sid. 88.

”försöka skapa sig en romantiserad verklighet”.⁶⁰ Jones menar därmed att familjen i boken skapar ”ett nytt slags familjeharmoni [...] byggd på respekt och samtycke snarare än på vana”.⁶¹

I slutet är en ny harmoni etablerad. Familjens olika medlemmar har genomgått sina olika trauman, erfarenheter som har varit nödvändiga för återföreningen. Pappan har avstått från sina orealistiska ambitioner och accepterat det normala; Mamman är anpassad till sin nya miljö och accepterar att hon inte kan återskapa det som varit; Mumintrollet har blivit accepterad av dem båda som något mer än ett barn.⁶²

Rehal instämmer i bilden om harmonisering men menar att den bygger på det naiva framställningssätt som böckerna har; utan naivisering inget lyckligt slut, tycks Rehal mena. I kontrast till idén om att familjens kris löser sig och att de hittar en ny harmoni måste jag dock betona att denna försoning bygger på kvinnans fortsatta underordning. Mamman kan bara bli nöjd med det nya genom att ge upp allt hon tidigare satt värde på. Därmed blir harmonin patriarkal.

Att fyren lyser och manligheten därmed har segrat över sig själv innebär inte jämlikhet. Som Rehal påpekar verkar mammans plötsliga förnöjdhet med tillvaron snarast vara ett försök att göra pappan glad. I början av boken verkar Muminmamman ha en slags frihet i sin dal och vara nöjd med livet där. Att hon rycks bort från sitt liv på grund av makens nyck och ska omplanteras i den mylla som han trivs med kan bara ses som en förlust, hur mycket Muminmannan än – efter lite verklighetsflykt – finner sig i detta. I de följande avsnitten kommer det mesta utrymmet ägnas åt Muminmamman. Därefter kommer ett avsnitt om Mumintrollet och ett om Mårran och Fyrvaktaren.

Muminmamman och feminiteten

Muminmamman – Begränsad och undergiven

Muminmamman går med på att flytta från det som Rehal (2006) kallar för hennes fundament, nämligen dalen med trädgård, veranda, kök och alltid rum för gäster. Dalen kan ses som en vaginasymbol i kontrast till fyrens uppenbara fallossymbolik. I dalen är Muminmamman värdinna åt diverse existenser som kommer dit och hon är något av ett tryggt centrum medan pappan är marginaliserad i jämförelse. Till ön, pappans alldeles egna, kommer inga gäster. Allt Muminmamman planterar dör – mycket symboliskt. Inte bara är fyren symbol för impotent manlighet, ön är också steril.

Om Muminmamman säger Rehal att ”i rollen som maka underordnar hon sig sin patriarkale man” och ”I *Muminpappans bravader* består hennes liv i att passa upp den skrivande muminpappan och

---

⁶⁰ Jones, sid. 89.

⁶¹ Ibid., sid. 84.

⁶² Ibid., sid. 97.

barnen”.⁶³ Detta går att underbygga rikligt med passager ur *Pappan och havet*, vilket jag ämnar göra nedan.

När pappan blir arg över att mamman släckt en skogseld står det ”Mamman släppte allt hon höll på med och tassade hastigt” mot pappan för att ställa allt tillrätta. När han påstår att den släckta elden ändå är farlig och kan blossa upp igen säger han ”Förstår du” och hon svarar ”Ja älskling”. (Poh, sid. 10) Hon finns alltså där för att stilla vrede och visa förståelse, inte för att förklara/försvara sig. När pappan säger att han ska vakta den slocknade elden säger hon ”Jo, det är snällt av dig. Man vet aldrig”. Än en gång samma förstående bekräftelse av hans syn på världen, istället för självhävdelse. Hon försvarar också pappan inför Lilla My och säger att ”Pappa vet nog själv” (Poh, sid. 11). När pappan ser mamman i glaskulan beskriver han henne som ”ett vitt beskäftigt klot” (Poh, sid. 13).

Varje gång såg hon ut som om hon gick på en alldeles ny väg och tyckte det var spännande. Men man visste aldrig. Hon kunde lika gärna vara ute på nån hemlighetsfull rolighet, hon lekte för sig själv eller också gick hon bara omkring och kände sig levande (Poh, sid. 13)

Hon äger alltså det som pappan saknar: förmågan att känna sig levande i dalen och se ut som om vägarna är nya och spännande, trots att de är hemtama.

I båten på väg till ön tänker mamman:

Just nu var det riktiga att de började alldeles från början och att pappan skaffade allt som de behövde och tog hand om dem och beskyddande dem. De hade antagligen haft det för bra. Så underligt, tänkte mamman bekymrat. Så underligt att folk kan bli melankoliska och arga av att ha det bra. Men är det så, så är det så. Och då är det väl bäst att börja om från den andra ändan (Poh, sid. 23).

Mamman förstår alltså inte pappans beslut, men hon fogar sig i det och börjar villigt om hela sitt liv i en ny miljö om den nuvarande inte duger för pappan. När han säger att hon inte får lyfta packning ”nickar mamman”. ”Hon var mycket sömnig” och hon upplever händelserna som drömlika; ”man gick i tung sand och kom ingen vart”. Detta tolkar jag sim ett uttryck för hopplöshet. Hon intalar sig själv att ”Det är vackert [...] och besynnerligt”. ”Nu när jag hinner känna efter är det hela ganska underbart” – hon måste alltså känna efter, det är ingen naturlig känsla utan kanske snarare en önskad känsla. Detta intryck förstärks av mammans nästa tanke: ”jag undrar om han blir sårad om jag sover ett litet slag” (Poh, sid. 25). Trots att hon är ”mycket trött” kan hon alltså inte ens sova utan att känna att hon har tillåtelse. Ett slag senare säger hon till pappan, som frågar om hon har filten ordentligt om sig, ”Javisst älskling ... Det är en mycket stor upplevelse, det här.” Detta motsägs dock av de kommande meningarna där det framgår att filten blivit våt och att hon sitter obekvämt med spanterna i vägen för sina öron (Poh, sid. 27).

---

⁶³ Rehal, sid. 148f.

När de kommer fram till ön och mamman nekas att få ta del i uppackningen står att hon, som börjat rota i sina korgar och gjort sig redo att kliva i land med sin medtagna ros, ”satte sig undergivet igen och försökte att inte vara ivägen”. Strax därefter tänker hon: ”Allting var antagligen som det skulle. Antagligen skulle hon vänja sig vid att bli omhändertagen och tycka om det.” (Poh, sid. 32f)

Mamman går direkt in i tältet och somnar varvid Mumintrollet tänker att ”Av allt det främmande var det underligaste, att mamman somnade på en ny plats utan att packa upp, utan bädda till dem” och att detta ”var skrämmande men samtidigt stimulerande, det betydde att allt det här var en förändring, inte bara ett äventyr” (Poh, sid. 34). Mumintrollet verkar alltså både bli skrämmd och upplivad av förändringarna i genusrelationen mellan föräldrarna.

Inför fyren står det att mamman ”frös till”. Det verkar alltså finnas något som skrämmer i hennes relation till denna manlighetssymbol. Hon ber pappan om att få ”ta korgen en liten stund” men pappan säger trefaldigt nej och tillfogar ”Du ska ingenting bära”. Detta är en del av hans genomgående tendens att ta ifrån sin hustru all makt och alla sysselsättningar. Mamman ser på ön och inser att den är så gott som ofruktbar. ”Här är allting för stort”, tänker hon, ”Eller också är det jag som är för liten [...] liten och osäker” (Poh, sid. 36f). Nyss har hon sagt att fyren är stor och eftersom växtligheten beskrivs som förkrympt tolkar jag att hon menar fyren även nu, eller hela miljön i jämförelse med den förkrympta växtligheten. ”Jag är lite sjösjuk, sa mamman med svag röst” men ingen reagerar (Poh, sid. 38).

När fyren efter många om och men är upplåst så att familjen kan kliva står ”Hon steg över tröskeln och stannade. Det var fuktigt och mycket kallt därinne [...] Mamman tvekade”. In kommer hon sedan genom att Mumintrollet mutar henne med en hästsko av silver och sedan ropar ”Kom in mamma [...] Kom så springer vi ända upp i tornet!” (Poh, sid. 48f) Barnet blir anledning till att gå in i den manliga ordningen. Inne i fyren säger mamman plötsligt ”Jag tycker här är mycket trevligt”, trots att miljön beskrivs som spöklik. Pappan vägrar än en gång att låta mamman ta del i uppackningen och säger ”Nej, nej, inte du. Du ska stanna här i lugn och ro och känna att du är hemma.” (Poh, sid. 50f) Hon *ska* alltså känna sig hemma, det är närmast en order.

När pappan sedan bygger en vågbrytare som vågorna sköljer iväg ”störtade” mamman till pappans sida men säger ingenting utan visar bara sin sympati; ”det var bättre, just nu”. Där hon står tänker mamman: ”men hans hav är ju elakt” (Poh, sid. 94) Havet beskrivs alltså som mannens område (se avsnittet ”På djupet av pappan och havet” ovan), eller så blir det elakt i mammans öga när det är mannens område.

När pappan ger mamman ett bälte har hon det på sig ”varje dag”, ”för att visa pappan hur mycket hon tyckte om det”, fastän ”glasbitarna fastnade i allting och [...] risgrynen lossnade om man inte rörde sig mycket försiktigt” (Poh, sid. 103). Bältet begränsar alltså mammans fysiska rörlighet och att hon bär det visar hur begränsad hon är rent psykiskt av den maskulina makten. Även hennes verbala förmåga är

begränsad av konventioner: när hon säger ett ”riktigt fult ord” måste hon titta ”sig hastigt omkring” och se så att ”där fanns ingen som kunde höra” (Poh, sid. 115).

I *Muminpappans memoarer* är Muminmamman en hustru som bär bort sin makes använda näsdukar (Mm, sid. 5), kokar kaffe (Mm, sid. 59) och tröstar sin make när barnen råkat förtörna hans uppblåsta ego (Mm, sid. 121). Hon kommer in i historien genom att räddas av pappan – hur annars? Vidare berättar pappan att ”Därefter överblickades mina dårskaper av hennes milda och förståelsefulla ögon och förvandlades därigenom till insikt och förnuft, medan de samtidigt förlorade den vilda frihetens charm” (Mm, sid. 160). Hon är alltså äventyrens slut och tämjer sin make efter hans bravader. Samtidigt är hon tämjd på så sätt att hon hela tiden betar sig lugnt och fogar sig i mannens vilja.

Muminmamman - Att skapa sig en egen värld

Muminmammans dagar på ön ”blev långa på fel sätt”, tills hon kommer på att hon kan börja samla ved. Hon känner sig trygg och när pappan blir ”upprörd” och vill ”överta” sysslan blir hon för en gång skull ”förargad” och säger: ”Det här är mitt.” (Poh, sid. 117f). Därefter början mamman måla blommor på fönsterkarmen och så småningom på väggen. Hon går så in i detta att hon inte hör Mumintrollets vädjan om uppmärksamhet: ”Mamma, sa Mumintrollet och blev torr i halsen, det är inte som vanligt. Men mamman hörde inte på, hon gjorde bara ett litet uppmuntrande ljud och fortsatte att rita.” (Poh, sid. 134)

På natten är mamman uppfylld av både rädsla för att ön ska glida över världens kant och av hemlängtan där hon föreställer sig att ön seglar bort till ”båtbyggen därhemma”. Apropos Mumintrollet, som just har flyttat hemifrån och sover utanför fyren, tänker mamman: ”Det är synd att inte mammor också får ge sig av när de har lust, och sova utomhus. Isynnerhet mammor kunde behöva det ibland”. (Poh, 136) Hon börjar alltså se sina egna behov. Om sin tavla på väggen säger hon ”Här finns inget hav alls”. Eftersom hon tidigare kallat havet för ”hans”, pappans, kan man alltså säga att hon utestänger honom och hans värld. När pappan granskat tavlan försöker hon dock rita en båt, men det blir ”inte så lyckat” och först när båten målas om till en veranda blir bilden bra. Pappan sammanfattar: ”Det går nog inte att måla någonting annat än det man har lust till” (Poh, sid. 149f).

I övrigt är väggmålningen en slags mimesis där mamman återskapar Mumindalen och fiktivt målar de blommor som inte vill gro på ön. När en svart fågel flyger utanför fönstret och mamman blir rädd tänker hon ”Jag vill äntligen hem från den här förskräckliga tomma ön och det elaka havet”. Hon slår armarna kring ett träd som hon nyss har målat och ”Ljudet av havet försvann. Mamman hade gått in i sin trädgård.” Hon kan se familjen i fyren, men de är ”dimmiga, som om hon hade sett röra sig under en vattenyta” (Poh, sid 150f). Här i trädgården känner mamman sig hemma. Hon går in i den värld som pappan avvisat och tvingat ut henne ur och därmed avvisar hon pappans värld.

Om mammans försvinnande tänker Mumintrollet: ”Hon har varit så ensam att hon kom bort.” (Poh, sid. 154) Hennes försvinnande påminner familjen om hennes nödvändighet och när hon kommer tillbaka bjuder Mumintrollet med henne till gläntan dit han flyttat. Hon försöker först tala om gläntans invånare som ”vi” och säga vad som behöver tas dit, men säger sedan: ”Det var fint att få se hur *du* bor. Nu ska jag gå tillbaka till fyren.” (min kursiv, Poh sid. 158f) När mamman nästa gång försöker kliva in i väggmålningen har hon ingen hemlängtan och misslyckas därför. När fiskaren bjuds in tar hon på sig rollen som ompysslande hemmafru och kallar fyren ”därhemma” (Poh, sid. 202).

Rehal har mycket belysande visat hur Muminmamman gör sig till konstnär med makt att frambringa allt hon blivit ifråntagen. Hon målar dessutom sig själv i olika upplagor, som för att försöka hitta en ny identitet, och hon vägrar att låta någon annan än hon själv måla när Lilla My ber att få delta. Hon har mutat in sitt eget område. Abrahamsson påpekar att egentligen har hela familjen klivit in i pappans dröm om sin ö, den han byggt som modell. Detta skulle kunna ses som en motsvarighet till mammans kliv in i tavlan. Abrahamsson påpekar också att klivet in i tavlan inte leder till dalen, som tavlan föreställer, utan bara gör mamman onåbar för sin familj. Jones menar att hennes målningar av sig själv är till för att hon ska kunna vara både i den målade trädgården och i verkligheten samtidigt.

Muminmamman i ljuset av psykoanalys och feminism

Traditionell psykoanalys, i Freuds anda, kom till innan feminismens genombrott i vetenskapen. Flax kritiserar psykoanalysen med dessa ord:

Despite the emphasis within psychoanalysis on the centrality of gender relations to the organization of the self and culture as a whole, the story it tells about gender excludes and obscures female sexuality and nonoedipal modes of relatedness. This repressed material also deeply affects psychoanalytic accounts of knowledge, the psychotherapeutic process, the nature of society, interpersonal relations, human embodiment, and selfhood.⁶⁴

Älsop, Fitzsimons och Lennon, däremot, skriver följande om psykoanalys och genus:

psychoanalysis takes a [...] view of identity as something which is fundamentally divided into consciousness and what it perceives as the unconscious or hidden aspects of identity which influences our actions [...] without our conscious awareness. This [...] may allow us to explore the unconscious as well as conscious aspects of our gendered experience, the psychical as well as social dimensions of identity⁶⁵

Vidare skriver de om patriarkal manlighet: ”To the extent that for men castration complex is about fear of loss of identity, women threaten men with potential disintegration and must therefore be rigorously

---

⁶⁴ Flax, Jane. (1990). *Thinking fragments: Psychoanalysis, feminism, and postmodernism in the contemporary West*. Berkeley: University of California Press, sid. 225.

⁶⁵ Älsop, Rachel, Fitzsimons, Annette & Lennon, Kathleen. (2002). *Theorizing gender*. San Francisco: Wiley-Blackwell, sid. 39.

controlled.”⁶⁶ I *Pappan och havet* ser vi hur kvinnans vilja att delta på jämlika grunder ses som ett hot och hur kvinnan måste sättas åt sidan och infogas i mannens viljesystem för att inte vara ett hot.

Helene Cixous, en viktig tänkare inom feministisk psykoanalys, kallas av Moi dekonstruktiv eftersom hon ritar upp en rad binära motsatspar där kvinnan är passiv, mannen aktiv o.s.v. Dessa motsatspar sägs bygga upp såväl religion som familj och språk – att ändra dem innebär krig.⁶⁷ Även om dessa symboler kan framstå som konserverande är de dock ett uttryck för stereotyper som har en lång historia inom västerländsk kultur och inte har uppfunnits av Cixous; jag finner just aktiv-passiv vara användbart som motsatspar i min analys av Muminpappan och Muminmamman, där Muminpappan *kräver* passivitet av Muminmamman till den grad att hon måste kämpa för att få vara aktiv över huvud taget.

Det finns en tydlig skillnad mellan Muminmamman och Muminpappan och den skillnaden är hierarkisk. Det viktiga är egentligen inte vem som bestämmer, utan att det finns en skillnad och att Muminpappan är den bättre av de två. Pleck (1980) skildrar att kvinnor har en sorts makt över män: makten att bekräfta mannens maskulinitet. Maskuliniteten är nämligen beroende av att hela tiden få bekräftelse och mäns makt över kvinnor är beroende av att kvinnor låter sig behärskas. Denna bekräftelse ger Muminmamman ständigt.⁶⁸

Moi citerar Le Doeuff som säger att kvinnan inte behöver oroas av den bild som mannen målar upp av femininitet, eftersom kvinnan – hur ofta hon än konfronteras med denna bild – inte behöver känna igen sig i den utan kan känna igen den som en fantasiprodukt skapad av konflikter inom maskulinitetens förnuft. ”We will not talk pidgin to please the colonialists”, skriver Le Doeuff.⁶⁹ Det är dock precis vad Muminmamman gör. Hon fogar sig i mannens vilja i så gott som allting. Hon talar blandspråk för att tillfredsställa kolonialisterna, eller snarare: hon går med på att tala mannens språk för att få plats i hans mönster. Mamman hjälper pappan att konstruera hans maskulinitet genom det sätt på vilket hon konstruerar sin egen kvinnlighet, men konsekvensen blir att när mannen blir man blir kvinnan ett ingenting, någon som inte får plats och som måste fly in i konstruerade världar där hon ryms.

Mumin och makt – Foucault som samtalspartner

---

⁶⁶ Alsop et. al., sid. 55.

⁶⁷ Moi, sid. 193.

⁶⁸ Pleck, Joseph. (1980). ”Men’s Power with Women, Other Men, and Society: A Men’s Movement Analysis.” I Murphy, P. F. (Red.) *Feminism and Masculinities*. (2009). New York: Oxford University Press. Sid. 60.

⁶⁹ Moi (1989), sid. 196, citat från ”Women and philosophy”, övers. från *L’Imaginaire philosophique*, Paris: Payot, 1980.

Idéhistorikern Foucault talade ibland om mannens makt över kvinnan, men oftast om makten i mer generella termer.⁷⁰ Ändå kan hans tänkande användas för att förstå exemplet Muminpappan. Exempelvis talar Foucault om ”dividing practices” som innebär att subjektet gör en skillnad mellan sig och andra. Foucault ger exemplen sjuka och friska, galna och de vid sina sinnens fulla bruk, kriminella och välartade.⁷¹ Självklart utövas ”dividing practices” även mellan könen och Muminpappan använder sig av diverse sådana härskartekniker för att framställa en skillnad mellan sig och Muminmamman som är skillnaden mellan mannen och kvinnan. Det är ett sätt för Muminpappan att försöka uppnå maskulinitet, vilket väl överensstämmer med Foucault tes om att all makt handlar om frågan om vilka vi är. Makten kategoriserar individer, sammankopplar dem med deras identitet, avgör vad vi måste se som sant och vad andra kommer att anta om oss. Makten gör individer till subjekt.⁷² Vidare talar Foucault om att makt måste legitimeras⁷³ och i det här fallet är det pappans manlighet som blir det legitima skälet för hans makt över Muminmamman (och hans vuxenhet som legitimerar den mindre framträdande makten över Muminpappan). Främst, menar Foucault, är makt en teknik⁷⁴ som används i relationer och former relationer⁷⁵ men som alltid handlar om att någon vill ha övertag och fördelar.⁷⁶ Makt är delvis, men inte bara, en fråga om kommunikation.⁷⁷ Makt handlar om hur vissa agerar mot andra och ’de andra’, de som makten utövas emot, är också agerande subjekt vilket öppnar upp för respons och reaktioner⁷⁸ – en relation mellan en fri och en helt ofri person handlar inte om makt, makt uppstår först när det subjekt som makten utövas emot kan välja att agera på olika sätt, men ändå väljer att agera på det sätt som makthavaren vill.⁷⁹ Vi ser också hur Muminmamman är fri att handla nästan hur hon vill, men att hon ändå väljer att så gott som alltid agera på det sätt som stämmer överens med Muminpappans vilja, och att hon ständigt strävar efter att alla ska vara nöjda och glada, vilket handlar om att ge dem fördelar och makt över henne. Foucault förtydligar: ”The exercise of power is not a naked fact, [...] nor is it a structure that holds out or is smashed: it is something that is elaborated, transformed, organized; it endows itself with processes that are more or less adjusted to the situation.”⁸⁰ Det handlar om fält av

---

⁷⁰ Foucault, M. (2002). “The Subject and Power.” I Faubion, J. D. (Red.) *Essential works of Foucault, 1954-1984. Vol. 3, Power*. London: Penguin. Sid. 329.

⁷¹ Ibid., sid. 326.

⁷² Ibid., sid. 331.

⁷³ Ibid., sid. 327.

⁷⁴ Ibid., sid. 331.

⁷⁵ Ibid., sid. 337.

⁷⁶ Ibid., sid. 346.

⁷⁷ Ibid., sid. 337.

⁷⁸ Ibid., sid. 340.

⁷⁹ Ibid., sid. 342.

⁸⁰ Ibid., sid. 345.

möjligheter där subjekten kan infoga sig själva,⁸¹ men samtidigt är maktrelationer djupt rotade i hela samhällets nätverk.⁸² Makten är alltså relativ och ständigt omprövad, men också ständigt utövad – ett samhälle utan maktrelationer är en omöjlighet. Det handlar om regerande, även inom små 'samhällen' som familjen⁸³ – Foucault kallar till och med familjen för en institution.⁸⁴ Även Muminfamiljen är, i sin egenskap av familj, ett samhälle eller en institution där maktrelationer är en nödvändighet och där makt utövas i form av regerande. Åtminstone är detta vad Muminpappan eftersträvar och i relation till Muminmamman lyckas han nästan alltid.

Mumintrollet växer upp

Vad gäller Mumintrollet säger Jones: "Barnet blir yngling. Han är nöjd med detta, det innebär en förändring i hans status. Han vill vara vuxen nu och söker förståelse hos föräldrarna för de nya impulser som han börjar känna. Han vill bli bemött som en ansvarig person, och på samma gång vill han inte alltid acceptera ansvar. Hans längtan efter ensamhet i gläntan visar en frändskap med 'Vårvisans' Snusmumrik, men driften att vara för sig själv kan också ses som ett pubertetstecken." Mumintrollet kan få kontakt med Mårran trots "Mammans något otypiska uppmaningar att inte bry sig om henne".⁸⁵

Mumintrollets roll i *Pappan och havet* är dubbelbottnad. Han står inte lika självklart i centrum som tidigare; föräldrarna får ta mera plats. Å ena sidan har han sönder ett snäckskrin och lägger snäckorna på stranden när denna detalj, som Muminmamman sett fram emot, visar sig saknas vid fyren och havet. Å andra sidan avlägsnar han sig från föräldrarna och flyttar ut i en glänta för att närma sig de undflyende vackra sjöhästarna som blir hans kärleksobjekt och, i Snusmumrikens och Snorkfrökens efterföljd, ett slags övergångsobjekt från mamman. När han första gången närmar sig dem och de flyr ropar han: "Ni är så vackra! Gå inte ifrån mig!" (Poh, sid. 80) Sjöhästarna markerar övergången till tonår:

Nånting hade hänt med honom, han var ett annat troll med nya funderingar och han tyckte om att vara ensam. Nu för tiden lekte han inne i huvudet och det var mycket mer spännande. (Poh, sid. 116)

Närmare bestämt leker han att han räddar – och "Mumintrollet räddade inte mamman nu för tiden, han räddade sjöhästen." (Poh, sid. 130) Vid ett tillfälle räddar pappan fiskaren med hjälp av Mumintrollet, till vilken han säger "Du kan komma med [...] Det är på tiden att du lär dig att slåss" (174), alltså en önskan om att sonen ska bli mera maskulint orienterad. Mumintrollet blir också smickrat av att pappan

---

⁸¹ Foucault, sid. 341.

⁸² Ibid., sid. 345.

⁸³ Ibid., sid. 341.

⁸⁴ Ibid., sid. 344.

⁸⁵ Jones, sid. 96.

inviger honom i funderingarna om havet och försäkrar pappan om att ”du skulle förstå ifall det fanns något (system)” (Poh, sid. 171). ”Pappan hade talat med honom på ett nytt sätt, han var orimligt stolt.” (Poh, sid. 173) Muminrollet blir en smula invigd i sin pappas liv som vuxen man.

I *Svenska folksägner*⁸⁶ beskriver folkloristen Bengt af Klintberg näcken/bäckhästen som ”en stor vit häst” som lockar barn. Muminrollets sjöhästar – som inte är sjödjuren sjöhästar utan mytologiska djur i form av hästar som kan leva både på land och i vatten, liksom bäckhästar – har alltså stora likheter med dessa folksägnernas hästvarelser, men de utgör inget egentligt hot; de lockar men lockar inte *med* sig. Däremot står att ”de koketterade *hänsynslöst*” (Poh sid. 78, min kursiv) och de förolämpar de Muminrollet genom att kalla honom öknamn och leka med hans ”ridderliga” löften. ”Han är en liten äggsvamp som har lovat rädda mig om det börjar blåsa.” ”Ska du inte rädda mig? [...] Lilla, lilla tjocka sjögurka” (Poh, sid. 148). Likaså driver de med hans kärlek till sin mamma, i form av snäcksökande, och hans förtjusning i dem.

Just att de förtörnar hans vilja att rädda dem är extra intressant då Muminpappan i början uttrycker en önskan att rädda sin familj, en önskan som också förlöjligas, om än mera subtilt. Just detta beskyddande drag i manligheten tycks vara en ny egenskap hos Muminrollet; hans första tanke när han ser en gran böja sig över en björk är att granen håller björken i famnen ”för att rädda henne”; lägg märke till könsangivelsen. Att se sig som beskyddare och räddare innebär naturligtvis ett maktmässigt övertag. I *Farlig midsommar* är scenariot sådant här:

Beskydda mig, viskade hon, snälla du, beskydda mig!
Är det en ny lek? sa Muminrollet sömnigt.
Nej, det är riktigt sa Snorkfröken och stirrade på honom med ögon svarta av förskräckelse. (Fm, sid. 64)

Se också Muminpappans vilja att beskydda sin familj, särskilt mamman.

Å andra sidan närmar sig Muminrollet Mårran, som Nikolajeva⁸⁷ har kallat för Muminmammans mörka sidor och som jag själv skulle kalla ”den mörka mamman”. Mårran har genom hela muminböckerna stängts ute från ljuset, men nu ger Muminrollet henne del i ljuskretsen och får henne att ”tina upp” så pass mycket att hon dansar för honom. Muminrollet gör slut på allt petroleum för att tillfredsställa Mårrans ljusbehov, eftersom hon sjunger sorgset och stör familjefriden om han inte kommer till henne om nätterna, men när det är slut på bränsle upptäcker han att hans blotta närvaro räcker för att trösta den mörka, utestängda versionen av hans mamma.

Att allt detta som rör Muminrollet och hans mamma sker just i en bok om Muminpappan kan inte sakna relevans; det visar hur tätt sammanvävd familjeväven är. Pappan kan inte dra med sig de andra till

---

⁸⁶ Af Klintberg, Bengt. (1972/1987). *Svenska folksägner*. Stockholm: Norstedts Förlag, sid. 104.

⁸⁷ Citerat efter Rehal.

ön utan att också dra med sig Mårran och därmed mammans mörka sidor, som Mumintrollet måste blidka. Samtidigt är det dags för Mumintrollet att flytta hemifrån, ut i den oskyddade skogen som den unge vuxnes tillvaro innebär och som först fyller honom med rädsla och ”bläcksmak i halsen” (Poh, sid. 62). När han första gången sätter sig inne i skogen tänker han att ”*det farliga skyddade honom*” (Poh sid 64, min kursiv).

I *Trollvinter* har Mumintrollet utforskat världen utan sina föräldrar och därmed är han redo för att utforska även ön på egen hand; i slutet av *Pappan och havet* bygger han ett eget hus att bo i. Witt-Brattström tolkar Mumin i *Pappan och havet* som en tonåring som etablerar kontakt med Mårran, alldeles för kall för att kunna älska någon, för att kunna inta en skeptisk hållning till sin egen familj. Själv tror jag dock att Mårran måste läsas i relation till Muminmamman; se separat analysdel om Mårran nedan.

Mårran, Mamman, Mumintrollet och fiskaren

Nikolajeva har, enligt Rehal, menat att ”att Mårran kan ses som muminmammans mörka sida”.⁸⁸

Barnlitteraturforskaren Ingrid Nettervik skildrar Mårran som ”Ett ständigt hot”, ”den negativa ensamhetens prototyp”⁸⁹ och påpekar att hennes namn används i svordomar (förmårrat, etc.).

Upplösningen med Mårran och Mumintrollet i *Pappan och havet* skildrar Nettervik som följer:

Till sist förstår han att hennes plåga är ensamheten. Det är inte lyktan som lockar henne utan mumintrollet. När han en kväll kommer utan lykta (för att oljan är slut) dansar Mårran en glädjedans och sanden fryser inte längre till is under henne.⁹⁰

Här måste jag dock inskjuta att Mårran dansar redan innan Mumintrollet kommer lyktlös – det som händer när han kommer utan lykta är att hon slutar frysa ner ön. Nettervik skriver också:

Mårran blir den symboliska bilden för den rädsla för det okända inom oss själva som vi gärna flyr ifrån. När vi utforskar vårt undermedvetna och tränger in i själens mörka skrymslen försvinner skräcken för det som gömt sig där⁹¹

Själv tolkar jag, i likhet med Rehal och Nikolajeva, Mårran som Muminmammans onda sidor, en sorts ”madwoman in the attic”, Gilberts och Gubars term för det som inte rymdes i den viktorska kulturen och som i *Jane Eyre* har blivit till Bertha, den galna kvinnan på vinden som mindre framgångsrikt göms undan.

---

⁸⁸ Rehal, sid. 153.

⁸⁹ Nettervik, sid. 210

⁹⁰ Ibid., sid. 211.

⁹¹ Ibid.

Mårran kan också ses som ett abjekt enligt Kristevas teori. Abjektet är det som skapas för att jaget ska få en status som subjekt istället för enhet med omgivningen. Intressant är att abjektet i sin mest klassiska form skapas genom "the abject mother"⁹²; det första som måste avvisas är mamman, barnets ursprung. Noëlle McAfee skriver i en bok om Kristevas tänkande: "The child is in a double-bind: a longing for narcissistic union with its first love and need to renounce this union in order to become a subject", något som kallas "the maternal abjection".⁹³ Genom hela livet behåller barnet en längtan till modern och ursprunget, enheten, men denna längtan innebär samtidigt en skräck för att bli av med sin subjektstatus. Abjektionen krävs för att forma ett jag, men det abjekterade finns kvar och "continues to haunt the subject's consciousness, remaining on the periphery of awareness". Dessutom upplevs abjektet som "both repellant and subjective" vilket gör att jagets gränser samtidigt är "threatened and maintained".⁹⁴ Genusfilosofen Judith Butler (1999/2006) skriver följande om abjektet:

The "abject" designates that which has been expelled from the body, discharged as excrement, literally rendered "Other." This appears as an expulsion of alien elements, but the alien is effectively established through this expulsion. The construction of the "not-me" as the abject establishes the boundaries of the body which are also the first contours of the subject.⁹⁵

Abjektet etableras alltså just genom att det abjekteras och det är en förutsättning för subjektrelationer. Att just Muminrollet är den som måste hantera Mårran och oskadliggöra henne genom att först lysa upp henne och sedan inse att hon är ofarlig även i mörkret, som den mörkervarelse hon fortsätter vara, visar att Mårran skulle kunna vara Muminrollets abjektion av mamman – men i Mumindalen är det både Muminmamman, Muminrollet och Muminpappan som har abjekterat det som mamman inte får vara: den arga, den självständiga, den olydiga.

Mamman har alltså en stor press på sig, bäst uttryckt av homsan i *Sent i november* som menar att mamman aldrig var arg. Han säger att "en mamma aldrig får bära sig illa åt". Homsan har Muminmammans välkomnande som sin största dröm, men till sist tänker han "Hon hade växt sig så fullkomligt mild och tröstande att det var olidligt, en stor rund slät ballong utan ansikte". Först när homsan har insett att mamman ibland "var trött och arg och besviken och ville vara ifred" händer det sig att homsan "såg en alldeles ny mamma" (Sin, 158ff). Först då är homsan redo att ta emot muminfamiljen som skyntar i form av en stormlykta som kommer närmare över vattnet. Här visas med stor skärpa hur de sista två muminböckerna skriver ut familjen ur idyllen och förmänskligar och förverkligar dem. De blir mer som människor, mer som en riktig familj.

---

⁹² McAfee, N. (2004). *Routledge Critical Thinkers: Julia Kristeva*. New York: Routledge, sid. 47.

⁹³ Ibid., sid. 48f.

⁹⁴ McAfee, sid. 49f.

⁹⁵ Butler, Judith. (1999/2006). *Gender Trouble*. (3 uppl.) London: Routledge, sid. 181.

Fiskaren/Fyrvaktaren

Det finns också en representant för Muminpappans bortträngda sidor: fiskaren, den tidigare fyrvaktaren. Fyrvaktaren/fiskaren kan ses som något bortträngt som måste tas in i det medvetna, in i familjekretsen, för att han ska kunna tända fyren. Jag ser honom som allt det mörka och svårhanterliga i Muminpappans förträngda förflutna. Han har visserligen skrivit ner sina memoarer, men då gjort om sitt liv till fiktion. Nu spökar den depression och ångest som inte fick plats i fiktionen och så länge han inte gör upp med detta kan fyren inte lysa.

Detta kan självklart även tolkas på andra sätt. Jones ser efter Muminpappans och Mumintrollets räddning av fiskaren hur pappan når detta samförstånd med havet och ger upp sina pretentioner på att tända fyren, vilket nu den rättmätige fyrvaktaren får göra. Vidare menar Jones att fiskaren har ”en särskild vikt och betydelse” därför att samtliga familjemedlemmar försöker närma sig honom. ”Han är den som tilldrar sig allas uppmärksamhet, och det är när han räddas som familjen återförenas”.⁹⁶ Just i och med att det är räddningen av fyrvaktaren som lyckas sammanfoga den splittrade familjen – och tända fyren – ser jag fiskarens övergång till fyrvaktare som ett tecken på att fyrvaktaren kan och bör tolkas symboliskt som något mer än det han direkt beskrivs som. Först om han ses som ”pappans Mårra” blir hans funktion helt förståelig.

Samtidigt finns det också fog för att se pappans och fyrvaktarens byte av hattar i slutet som att de är två olika figurer med olika funktion som måste hitta sin rätta roll för att fyren ska kunna lysa. Fiskaren finns närvarande hela tiden, men bortom familjekresten tills slutet då de lyckas locka in honom i fyren. Han visar sig vara fyrvaktaren genom att byta Muminpappans hatt, som han fått, mot fyrvaktarens hatt, som pappan bär.

Bokens sista mening är: ”Fyren var tänd:” (Poh, sid. 208) Manligheten har återfått sin potents genom att det bortträngda bjudits in i familjekretsen och delat med sig av sin kunskap (om hur man tänder fyren). Fiskaren är så bortträngd att han inte ens minns att han är fyrvaktare, men insikten om att så är fallet blir lösningen på hela bokens underliggande problem: den släckta fyren, den impotenta manligheten.

Fyren är nu mer än en tom, icke-brinnande fallos. Den sexualitetens vilda eld som i början av boken var ett hot och behövde släckas och vaktas är nu tryggt instängd i själva fallosten – den har trätt in som en del av den manliga ordningen och står nu för trygghet och upplysning snarare än fara. Fyren vägleder resande bort från faran, alltså den beskyddande funktion som Muminpappan hela tiden sökt. Den visar: åk hit men inte dit. Den upprätthåller ordningen.

---

⁹⁶ Jones, sid. 97.

Avslutande diskussion

I *Pappan och havet* både skildrar och problematiserar Jansson den konventionella konstruktionen av manligt och kvinnligt, dels via föräldrarna, dels via den uppväxande sonen. Ett psykoanalytiskt synsätt där vissa element ses som bortträngda eller projicerade har visat sig fruktsamt men till största delen har maskulinitetsforskning använts för att belysa Muminpappans manlighet som hela tiden måste konstrueras och kämpas fram i konkurrens med främst mamman, som måste kontrolleras så att hon inte hotar den redan svaga och försvarsbehövande manlighet som Muminpappan innehar. Parodierande drag används för att framhäva det absurda i könsrollssystemet och särskilt då den uppblåsta manligheten.

Jag tolkar Mårran och fiskaren/fyrvaktaren som bortträngda/abjekterade delar av Muminmammans och Muminpappans kvinnlighet respektive manlighet. Det blir också, i en genuserorienterad analys, tydligt hur de båda skapar skillnader där det viktiga för pappan är att han får bestämma och vara högre upp i en hierarki som han själv med desperation försöker skapa och som mamman hjälper honom att skapa genom det sätt på vilket hon är i relation till honom. Till sist finns ingen plats för Muminmamman på den manligt kodade ön och hon försvinner in i en målad värld av Mumindalen med dess växtlighet och hemmastaddhet. Denna värld är dock bara målad och fiktiv och kan på ön bara finnas som en fiktion. Muminmamman måste ut till ön igen och försöka skapa sig en kvinnlighet, återigen i relation till mannen och återigen i ett underläge.

Central i boken är också fyren som inte lyser och boken slutar i samma stund som fyren lyser, vilket visar att *Pappan och havet* handlar just om den fyr som inte lyser, där manligheten inte lyckas och där pappans försök att vara maskulin hela tiden överskuggas av den symboliska impotens som den släckta fyren utgör. Feminitet eller maskulinitet är ingenting som kvinnor och män automatiskt innehar: det är något de gör. Muminpappan strävar efter att göra maskulinitet och Muminmamman strävar efter att göra feminitet, delvis genom att bekräfta Muminpappans maskulinitet och låta sig undertryckas. Relationerna mellan könen är binärt och vart och ett av könen är beroende av det andra könets existens och den mening som könen tillmäts i kulturen genom dess normerande system av förväntningar. Dessa genusrelationer skapas genom att könen ses som åtskilda och tillmäts olika roller och betydelser. Genusforskaren David Buchbinder beskriver hur könen strävar efter att leva enligt sin egen mytologi och förbli stabila genom att hålla fast vid en viss modell eller attityd och beteende.⁹⁷ Detta ser vi tydligt i *Pappan och havet*: att upprätthålla könsskillnaderna är inget som sker per automatik, utan genom en ständig kamp som kräver att båda könen deltar i samma strävan efter att låta det patriarkala systemet bestå. 1965, strax innan det sena sextiotalets och sjuttiotalets krav på kvinnlig frigörelse, skildrar Tove

---

⁹⁷ Buchbinder, David. (1994). *Masculinities and Identities*. Melbourne University Press, sid. 2ff.

Jansson det patriarkala systemet med alla dess avigsidor och visar samtidigt hur det, utan ständig kamp för dess bevarande, håller på att krackelera.

Litteraturförteckning

- Abrahamsson, Jenny. (1999). *Drömmar och verklighetsflykt i Tove Janssons författarskap. – En analys av "Pappan och havet", "Sent i november", "Den ärliga bedragaren", novellerna "Dockskåpet" och "Lokomotiv"*. C-uppsats i litteraturvetenskap, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Alsop, Rachel, Fitzsimons, Annette & Lennon, Kathleen. (2002). *Theorizing gender*. San Fransisco: Wiley-Blackwell.
- Andersson, Maria & Druker, Elina. (2008). "Inledning". I Andersson, Maria & Druker, Elina (Red.). *Barnlitteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, Tomas. (2003). "Några teoretiska utvecklingslinjer inom historisk mansforskning" och "'må du tro han är däjelig: troligen blir han lik mig!' Om faderskapet som historiskt forskningsprojekt". I Welinder, Stig (Red.). *Män och manligheter från vikingar till Kalle Anka*. Stockholm: Almqvist Wiksell International.
- Buchbinder, David. (1994). *Masculinities and Identities*. Melbourne University Press.
- Butler, Judith. (1999/2006). *Gender Trouble*. (3 uppl.) London: Routledge.
- Connell, Raewyn. (1987). *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press.
- Ekenstam, Clas. (2006). "Män, manlighet och omanlighet i historien." I Lorentzen, Jørgen. & Ekenstam, Clas. (Red.) *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1849-1940*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Eriksson, Henrik. "Distanseringen från omsorg." I Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari. (Red.) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Sid. 103.
- Flax, Jane. (1990). *Thinking Fragments: Psychoanalysis, Feminism, and Postmodernism in the Contemporary West*. Berkeley: University of California Press. Sid. 225.
- Forslid, Torbjörn. (2006). *Varför män? Om manlighet i litteraturen*. Stockholm: Carlssons.
- Foucault, Michel. (2002). "The Subject and Power." I Faubion, James (Red.). *Essential works of Foucault, 1954-1984. Vol. 3, Power*. London: Penguin.
- Homer, Sean. (2005) *Routledge Critical Thinkers: Jaques Lacan*. New York: Routledge.
- Huse, Nancy. (1988). "The Blank Mirror of Death: Protest as Self-Creation in Contemporary Fantasy". I *The Lion and the Unicorn*. Volume 12, Number 1, pp. 28-43.
- Jansson, Tove. (1965/2008). *Pappan och havet*. (Nyutgåva). Stockholm: Alfabetabeta.
- (1968/1980). *Muminpappans memoarer*. (3 uppl.). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- (1954/2006). *Farlig midsommar*. (Nyutgåva). Stockholm: Alfabetabeta.
- (1970/1971). *Sent i november*. (3 uppl.). Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Johanson, Thomas & Kuosmanen, Jari. (2003). "Vad är mansforskning?" I Johansson, Thomas & Kuosmanen, Jari (Red.). *Manlighetens många ansikten – Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber.
- Jones, W. Glyn. (1984). *Vägen från Mumindalen. En bok om Tove Janssons författarskap*. (Övers. Warburton, Thomas). Stockholm: Bonniers.
- Järlestad, Lars (författare) & Blix, Erik. (framförare). (1989). *Om Charles Bukowski hade skrivit det osynliga barnet*. Radioshow i Riskradion, P3.
- McAfee, Noëlle. (2004). *Routledge Critical Thinkers: Julia Kristeva*. New York: Routledge.
- Moi, Toril. (1989). "Patriarchal thought and the drive for knowledge." I Brennan, Teresa (Red.). *Between Feminism and Psychoanalysis*, London & New York: Routledge.
- Nationalencyklopedin, uppslagsord "Tove Jansson", hämtat 2010-11-05, <http://eshproxy.esh.se:2085/lang/tove-jansson>, och uppslagsord "parodi", hämtat 2010-11-04, <http://eshproxy.esh.se:2085/kort/parodi>.
- Nettervik, Ingrid. (1994/2002). *I barnbokens värld*. (2 uppl.). Malmö: Gleerups.
- Nikolajeva, Maria. (1998/2004/2009). *Barnbokens byggklossar*. (3 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Petherick, Karin. (1971). *Stilimitation i tre av Hjalmar Bergmans romaner. En undersökning av den roll pastisch, parodi och citat spelar i Knutsmässö marknad, En döds memoarer och Herr von Hancken*. Diss. Uppsala Universitet.
- Pleck, Joseph. (1980). "Men's Power with Women, Other Men, and Society: A Men's Movement Analysis." I Murphy, Peter. (Red.) *Feminism and Masculinities*. (2009). New York: Oxford University Press.
- Rehal, Agneta (2006). *Den lömska barnboks-författaren. Tove Jansson och Muminverkets metamorfoser*. Diss. Göteborg: Makadam.
- Rosenberg, Tiina. (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Rönnerstrand, Torsten. (1993). *Arketyperna och litteraturen: om arketypbegreppet i litteratur och litteraturanalys*. Malmö: Gleerup.
- Westin, Boel. (1988). *Familjen i dalen. Tove Janssons muminvärld*. Stockholm: Bonniers.
- (2007). *Tove Jansson – Ord, bild, liv*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Witt-Brattström, Ebba. (1996). "Motståndets utopi. Om Tove Jansson". I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria III*. Höganäs: Bra böcker.
- (2003). "Nummulitens hämnd – Tove Jansson". I *Ur könets mörker etc. Litteraturanalyser 1983-1993*. Stockholm: Norstedts.
- Wransjö, Björn. (2010). "Identitetsskapande, manlighet och heder". I Hansson, Merike. (Red.) *Perspektiv på manlighet och heder*. Stockholm: Gothia Förlag.